स्मृत्वा त्रैविक्रमं रूपं जपेन्मन्त्रमनन्यधीः । मुक्तो बन्धाद्भवेत्सद्यो नात्र कार्या विचारणा
ह्रीं श्रीं श्रीवामनाय नम इति मूलमन्त्रः । ३९३
ब्रह्मर्षिचै(श्चै)व गायत्री देवता च त्रिविक्रमः । न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्रकम्(?)
इति वामनमन्त्रस्य जपाद्भूपतिर्भवेत् ॥ ३९५
उद्गीथ प्रणवोद्गीथ सर्ववागीश्वरेश्वरे । सर्वदेवमयाचिन्त्य सर्वं बोधय मे पितः ३९६
हूं ऐं हयग्रीवाय नमः ॥ ३९७
ब्रह्मार्षं चैव गायत्री हयग्रीवोऽस्य देवता । न्यासं बीजेन कृत्वाऽथ पश्चाध्यानं समाचरेत्

शरच्छशाङ्कप्रभमश्ववक्त्रं मुक्तामयैराभरणैरुपेतम् ।
रथाङ्गशङ्खाञ्चितबाहुयुग्मं जानुद्वयं(य)न्यस्तकरं भजामः ॥ ३९९ ॥
शङ्खाभः शङ्खचक्रे करसरसिजयोः पुस्तकं चान्यहस्ते
विभ्रद्व्याख्यानमुद्रा लसदितरकरो मण्डलस्थः सुधांशोः ॥
आसीनः पुण्डरीके तुरगवरशिराः पूरुषो मे पुराणः
श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसतामृग्यजुःसामरूपः ॥ ४०० ॥

एवं ध्यात्वा जपेन्मन्त्रं संध्यासु विजितेन्द्रियः । सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेदत्र न संशयः
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । जपेच्च जुहुयाच्चैवं साज्यैः शुभ्रैः सतण्डुलैः ४०२
विद्यासिद्धिमवाप्नोति षण्मासाद्द्विजसत्तमः । अष्टादशानां विद्यानां बृहस्पतिसमो भवेत् ४०३
सहस्रारं हुं फडित्येवं(ति)मूलं सौदर्शनं मनुम् । अहिर्बुध्न्योऽनुष्टुभ(ब)स्य देवता च सुदर्शनम्
अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च । विचक्राय सुचक्राय ज्वालाचक्राय वै क्रमात्
षडङ्गेषु च विन्यस्य पश्चाध्यानं समाचरेत् । नमश्चक्राय स्वाहेति दशदिक्षु यथाक्रमम्
चक्रेण सह बद्धा(ध्ना)मीत्युक्त्या(क्त्वा)प्रतिदिशेत्ततः । त्रैलोक्यं रक्ष रक्ष हुं फट्स्वाहा इति वै क्रमात् ४०७
अग्निप्राकारमन्त्रोऽयं सर्वरक्षाकरः परः । ॐ मूर्ध्नि स(सं)भ्रूमध्ये हं मुखे ब्राह्मणीत्यतः
रं गुह्ये हं तु जान्वोश्च फट्पदद्वयसंधिषु । ४०८

कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तं
रक्ताक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदं भीमदंष्ट्राज(ट्ट)हासम् ॥

---

१ ख. ब्रह्मार्षं चै° । २ क. °रम् । स° । ३ ख. °ववेदम° । ४ ख हूं । ५ ख. °मः । निरुार्षे । ६ ख. °भ्रैः सुत° । ७ ख. °ण्मार्षे द्वि° । ८ क. °दिशं ततः । ९ क. हूं । १० ख. ११ क. °ह्रधीमतः । १२ क. °दंष्ट्राट्टहा° ।

शङ्खं चक्रं गदाब्जं पृथुतरमुसलं चापपाशाङ्कुशाढ्यं
बिभ्राणं दोर्भिराद्यं मनसि मुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् ॥ ४०९

ॐ नमो भगवते महासुदर्शनाय हूं फट्, इति षोडशाक्षरमिति सुदर्शनविधानम् ४१०

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्मन्त्रविधानं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ सप्तमोऽध्यायः ।)

हारीत उवाच—

अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णोराराधनं परम् । प्रत्यूषे सहसोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा
आत्मानं देहमीशं च चिन्तयेत्संयतेन्द्रियः । ज्ञानानन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः
देहेन्द्रियात्परः साक्षात्पञ्चविंशात्मको ह्यहम्[1] । अस्मिन्देहे[2] वसाम्यद्य शेषभूतो हि
शार्ङ्गिणः ३
शुक्रशोणितसंभूते जरारोगाद्युपद्रवे । मेदोरक्तास्थिमांसादिहेयद्रव्यसमाकुले ४
मलमूत्रवसापङ्के नानादुःखसमाकुले । तापत्रयमहावह्निदह्यमानेऽनिशं भृशम् ५
इ(ए)षणात्रयकृष्णाहिपीड्यमाने दुरत्यये । क्लिश्या(श्य)मि पापभूयिष्ठे कारागृहनिभेऽ-
शुभे ६
बहुजन्मबहुक्लेशगर्भवासादिदुःखिते । वसामि सर्वदोषाणामालये दुःखभाजने ७
अस्माद्विमोक्षणार्थाय[3] चिन्तयिष्यामि केशवम् । वैकुण्ठे परमव्योम्नि दुग्धाब्धौ वैष्णवे
पदे ८
अनन्तभोगिपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह । इन्द्रनीलनिभं श्यामं शङ्खचक्रगदाधरम् ९
पीताम्बरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम् । श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं सर्वाभरणभूषितम् १०
चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा(त्य) कीर्तयेद्दिव्यनामभिः । संकीर्त्य नामसहस्रं नमस्कृत्वा (त्य)
गुरूनपि ११
तुलसीं काञ्चनं गां च संस्पृश्याथ समाहितः । दूराद्बहिर्विनिष्क्रम्य शुचौ देशे च निर्जने
कर्णस्थब्रह्मसूत्रस्तु शिरः प्रावृत्य वाससा । कुर्यान्मूत्रपुरीषे च ष्ठीवनोच्छ्वासवर्जितः
अहन्युदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणाभिमुखस्तथा । समाहितमना मौनी विण्मूत्रे विसृजेत्ततः
तस्याद्यातन्द्रितः शौचं कुर्यादभ्युद्धृतैर्जलैः । गन्धलेपक्षयकरं यथासंख्यं मृदा शुचिः

---

१ क. ह्ययम् । २ ख. °न्देहे वसाम्यस्य शे° । ३ ख. °णायैव त्रि° ।

अर्धप्रसृतिमात्रं तु मृदं दद्याद्यथोक्तवत्। पडपाने त्रिर्लिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश १६
उभयोः सप्त दातव्यास्तिस्रस्तिस्रस्तु पादयोः। आजङ्घान्मणिबन्धात्तु प्रक्षाल्य शुभ-
वारिणा १७
उपविष्टः शुचौ देशे अन्तर्जानुकरस्तथा। पवित्रपाणिराचामेत्प्रसृतिस्थेन वारिणा १८
त्रिः प्राश्याङ्गुष्ठमूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ। मध्यमाङ्गुलिभिः पश्चाद्द्विरोष्ठावुन्मृजेत्तथा
नासिकौष्ठान्तरं पश्चात्सर्वाङ्गुलिभिरेव च। पादौ हस्तौ शिरश्चैव जलैः संमार्जयेत्ततः २०
अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेद्द्वौ नासिकापुटौ। अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे जलैः
स्पृशेत् २१
कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिं च तलेन हृदयं ततः। सर्वाङ्गुलीभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च २२
नामभिः केशवाद्यैश्च यथासंख्यमुपस्पृशेत्। द्विराचामेत्तु सर्वत्र विण्मूत्रोत्सर्जने त्रयम् २३
सामान्यमेतत्सर्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम्। आचम्यातः परं मौनी दन्तान्काष्ठेन शोध-
येत् २४
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वाऽपि कषायं तिक्तकण्टकम्। कनिष्ठाग्रमितस्थूलं[3] द्वादशाङ्गुलमाय-
तम् २५
पर्वाधःकृतकूर्चेन तेन दन्तान्विकर्षयेत्। अपां द्वादशगण्डूषैर्वक्त्रं संशोधयेद्द्विजः २६
मुखं संमार्जयित्वाऽथ पश्चादाचमनं चरेत्। पवित्रपाणिराचम्य पश्चात्स्नानं समाचरेत्
नद्यां तडागे खाते वा तथा प्रस्रवणे जले। तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे २८
अभिमन्त्र्य जलं पश्चान्मूलमन्त्रेण वैष्णवः। निमज्ज्य तुलसीमिश्रं जलं संप्राशयेत्ततः २९
आचम्य मार्जनं कुर्यात्कुशैः सतुलसीदलैः। पौरुषेण तु सूक्तेन आपोहिष्ठादिभिस्तथा
निमज्ज्याप्सु जले पश्चात्त्रिवारमघमर्षणम्। उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै
मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपन्ध्यायन्सनातनम्। पिबेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ३२
आचम्य तर्पयेद्देवान्पितॄनपि विधानतः। निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं चरेत् ३३
धौतवस्त्रं सोत्तरीयं सकौपीनं धरेत्स्थितम्। निबद्धशिखकच्छस्तु द्विराचम्य यथाविधि
धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः। श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदा वाऽपि प्रयत्नतः
मन्त्रेणैवाभिमन्त्र्याथ ललाटादिषु धारयेत्। नासिकामूलमारभ्य बिभृयाच्छ्रीपदाकृति
सान्तरालं भवेत्पुण्ड्रं दण्डाकारं तु वा तथा। ललाटे धारयेत्पश्चाद्ग्रीवान्तं केशवादिभिः
नाम्नां द्वादशभिर्मूर्ध्नि वासुदेवं तलाम्बुना। पवित्रपाणिः शुद्धात्मा संध्यां कुर्यात्समा-
हितः ३८

---

१ ख 'तिस्थः स वा'। २ क. 'ङ्गुष्ठे स माभित'। ३ क. 'मितं स्थू'। ४ क. मौले। ५ क.
~~'मज्ज्योत्संत्यजत्पश्चा'। ६ ख. जपेद्दृश्चा'। ७ क. 'रंचित'। ८ क. सुत्रेण। ९ क. 'कृतिः'।~~
सा'। १० ख. वा यथा। ललाटादि तथा पश्चा'।

प्रादेशमात्रौ कौशेयौ साग्रौ मूलयुतौ तथा । सान्तर्गर्भौ सुविमलौ पवित्रं कारयेद्द्विजः ३९
देवार्चने जपे होमे कुर्याद्द्वादशकं पवित्रकम् । इतरे वर्तुलग्रन्थिरे(ए)वं धर्मो विधीयते ४०
पथि दर्भाश्रिता दर्भा ये दर्भा यज्ञभूमिषु । स्तरणासनपिण्डेषु ब्रह्मयज्ञे च तर्पणे ४१
पाने भोजनकाले च धृतान्दर्भान्विसर्जयेत् । सपवित्रकरेणैव आचामेत्प्रयतो द्विजः ४२
आचान्तस्य शुचिः पाणिर्यथा पाणिस्तथा कुशः । संध्याचमनकाले तु धृतं न परिवर्ज-
येत् ४३
अप्रसूताः स्मृता दर्भाः प्रसूतास्तु कुशाः स्मृताः । समूलास्तु कुशा ज्ञेयाश्छिन्नाग्रास्तृण-
संज्ञिताः ४४
कुशोदकेन यत्कण्ठं नित्यं संशोधयेद्द्विजः । न पर्युषन्ति पापानि ब्रह्मकूर्चं दिने दिने ४५
कुशासनं सदा पूतं जपहोमार्चनादिषु । कुशेनैव कृतं कर्म सर्वमानन्त्यमश्नुते ४६
तस्मात्कुशपवित्रेण संध्यां कुर्याद्यथाविधि । स्वगृह्योक्तविधानेन संध्योपास्तिं समाचरेत्
ध्यात्वा नारायणं देवं रविमण्डलमध्यगम् । गायत्र्याऽर्घ्यं प्रदद्याच्च जपं कुर्वीत भक्तिमान्
सूर्यस्याभिमुखो जप्त्वा सावित्रीं नियतात्मवान् । उपस्थानं ततः कृत्वा नमस्कुर्यात्ततो
हरिम् ४९
नमो ब्रह्मण इत्यादि जपित्वाऽथ विसर्जयेत् । ततः संतर्पयेद्विष्णुं मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ५०
शतवारं सहस्रं वा तुलसीमिश्रितैर्जलैः । वैकुण्ठपार्षदं पश्चात्तर्पयेच्च यथाविधि ५१
अनन्तविहगेशादिदेवतानामनुक्रमात् । एकैकमञ्जलिं दत्त्वा पश्चादाचमनं चरेत् ५२
श्रीशस्याऽऽराधनार्थं हि कुर्यात्पुष्पस्य संचयम् । तुलसीबिल्वपत्राणि दूर्वां कौशेयमेव च
विष्णुक्रान्तं मरुबकं केशाम्बुददलं तथा । उशीरं जातिकुसुमं कुन्दं चैव कुरण्टकम् ५४
शमीं चम्पां कदम्बं च चूतपुष्पं च माधवीम् । पिप्पलस्य प्रवालानि जाम्बवं पाटलं
तथा ५५
आस्फोटं कुटजं लोध्रं कर्णिकारं च किंशुकम् । नीपार्जुने शिरीषं च श्वेतकिंशुकनामकम्
जम्बीरं मातुलुङ्गं च यूथिकां रचयं तथा । पुंनागं बकुलं नागकेशराशोकमल्लिकाः ५७
शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च । नीलोत्पलं सप्तलां च नन्द्यावर्तं च कैतकम् ५८
घटजं स्थलपद्मं च सर्वाणि जलजानि च । तत्कालसंभवं पुष्पं गृहीत्वाऽथ गृहं विशेत् ५९

---

१ ख. नैशेयौ । २ क. °ते । विवति दर्भा ये दर्भा ये । ३ ख. °पानभों° । ४ ख. °र्भाः समिधरनु । ५ क. °शिकाः । कु° । ६ ख. °न्तदीपारेवादि° । ७ क. °नामुक° । ८ क. °वर्ण कुरवेलुरकेशवन्नं त° । ९ क. शमीपुष्पं क° । १० क. पाटलां । ११ ख. °तुल्यं । १२ क. °कारं च वनं त° । १३ ख. °कं तूत्पलं च । १४ ख. °लदानि ।

वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते। चन्दनागरुकस्तूरीकर्पूरामोदवासिते ६०
विचित्ररङ्गवल्ल्याढ्ये मण्डपे रत्नपीठके। विस्तीर्णपुष्पपर्यङ्के देव्या सहितमच्युतम् ६१
संनिधायासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थितः। प्राणायामविधानेन भूतशुद्धिं विधाय च
प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं यथोक्तवत्। परव्योम्नि स्थितं देवं लक्ष्मीनारायणं
विभुम् ६३
परितः शक्तिभिर्युक्तं भूनीलाविमलादिभिः। अनन्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः
चण्डाद्यैः कुमुदाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम्। चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम् ६५
वामाङ्कस्थश्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम्। मन्त्ररत्नविधानेन न्यासमुद्रादिकर्मकृत् ६६
पञ्चोपनिषदन्यासं कुर्यात्सर्वत्र कर्मसु। ॐ ईशाय नमः परायेति परमेष्ठ्यात्मने नमः
ॐ यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः। ॐ रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः
ॐ वां नमः परायेति स्वनिवृत्त्यात्मने नमः। ॐ लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः
शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादेषु विन्यसेत्। यथाक्रमेण तन्मन्त्रान्पञ्चाङ्गेषु क्रमात्क्रमात् ७०
तन्मुद्रया तदाऽऽवाह्य दद्यादासनमेव च। पाद्यार्घ्याचमनस्नानपात्राणि संस्थाप्य पूज-
येत् ७१
पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम्। द्रव्याणि निक्षिपेत्तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात् ७२
उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रे विनिक्षिपेत्। विष्णुक्रान्तं च दूर्वां च कौशेयांस्तिलसर्ष-
पान् ७३
अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यपात्रे विनिक्षिपेत्। जातीफलं च कर्पूरमेलां चाऽऽचमनीयके
मकरन्दं प्रवालं च रत्नं सौवर्णमेव च। तानि दद्यात्स्नानपात्रे धात्रीं सुरतरुं तथा ७५
द्रव्याणामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमेव च। चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिक्षिपेत् ७६
दर्शयेत्सुरभेर्मुद्रां पूजयेत्कुसुमैस्त्रजैः। अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत् ७७
अनन्तं चोद्धरण्या च दद्यात्पाद्यादिकं तथा। तत्पात्रक्षालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं
न्यसेत् ७८
सौवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकांस्यं प्रयोजयेत्। पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विशि-
ष्यते ७९
शङ्खोदकं सदा पूतमतिप्रियतमं हरेः। उद्धरिण्या जलं दद्यात्तत्राप्सु शङ्खं निमज्जयेत् ८०

---

१ क. °नं हरिम्। २ ख. पराभिः श°। ३ ख. भूलील°। ४ क. °शक्तेजान्याधीर्गुरुत्त°। ५ ख. पञ्चाप°। ६ ख. °षदं न्या°। ७ क. ॐ सों परा°। ८ ख. ॐ वामनः प°। ९ क. °वेमिव°। १० क. तय ऽऽवा°। ११ क. °सुमाक्षतैः। अ°। १२ क. °नन्तस्योद्धरणं द°। १३ ख. °कांस्यादि कौ°।

अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नेन वा यजेत् । पाद्यार्घाचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत् ८१
पुनराचमनं दत्त्वा पादपीठं निवेदयेत् । दन्तधावनगण्डूषदर्पणालोचनं तथा ८२
निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोद्वर्तं केशरञ्जनम् । सुखोष्णितजलैः स्नानं पुनरुद्वर्तनं चरेत् ८३
कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना । उद्वर्त्य गन्धतोयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः ८४
स्नानपात्रोदकं पश्चादादाय कुसुमैः सह । पौरुषेण तु सूक्तेन स्नापयेत्कमलापतिम् ८५
मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्नीराजयेत्तथा । वस्त्रं चैवोपवीतं च दद्यादाभरणानि च ८६
कस्तूरीतिलकं गन्धं पुष्पाणि सुरभीणि च । अङ्के निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ८७
पार्श्वयोर्धरणि(णी)लीले महिष्यः परितस्तथा । विमलोत्कर्षिणीत्याद्याः पूर्वमेव प्रकीर्तिताः ८८
चण्डादिद्वारपालांश्च कुमुदादींस्तथाऽर्चयेत् । तथैवाऽऽवरणाधीशाः पूजनीयाः समन्ततः ८९
वासुदेवः सीरपाणिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः । दिक्षु कोणेषु तत्पत्न्यो लक्ष्मीरेव रती उषा
द्वितीयावरणं पश्चात्केशवाद्याः सशक्तयः । संकर्षणादयः पश्चान्मत्स्यकूर्मादयस्तथा
श्रीर्लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया । रमा वृषाकपेर्धन्या वृत्तिर्यज्ञान्तदेवता
शक्तयः केशवादीनां संप्रोक्ताः परमे पदे । हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा
सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा । संकर्षणादिमूर्तीनां शक्तयः समुदाहृताः
वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखालया । भार्गवी च तथा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ९५
मत्स्यकूर्मादिमूर्तीनां शक्तयः संप्रकीर्तिताः । एवं सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः
पश्चात्सशक्तयः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः । शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गं च मुसलं हलम्
बाणं च खड्गखेटं च च्छुरिका दिव्यहेतयः । भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ९८
सुमङ्गला सुनन्दा च हिता रम्या सुरक्षिणी । शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः+सनातनीः
बहिर्लोकेश्वराः पूज्याः साध्याश्च समरुद्गणाः । एवमावरणं सर्वमर्चयेत्परमात्मनः १००
पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ॥ १०१
प्रागुदीच्यां च सेनेशं नागराजं तथा परे । पुरतो वैनतेयं च पूजयेच्छक्तिभिः सह १०२

+ अत्र प्रथमार्थे द्वितीया बोध्या ।

---

१ क. 'पीठे नि' । २ क. 'णाजो चं' । ३ क. 'नं गन्धतैलेनोद्वर्तने के' । ४ ख. 'योर्धरण्यौ महिष्यः परितास्त' । ५ ख. 'णीस्सपः पू' । ६ ख. सुखं । ७ क. 'रक्षणी । ८ ख. 'तनाः । च' । ९ ख. सदर्चं ।

सेनापतेः सूत्रवतीं नागराजस्य वारुणीम् । भद्रां चं वैनतेयस्य पूजयेद्वैष्णवोत्तमः १०३
गुग्गुलं महिषाणां च सालनिर्यासमेव च । अगरुं देवदारुं च उशीरं श्रीफलं तथा १०४
हीबेरं चन्दनं मुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते । गवाज्येन च संयोज्यं दद्याद्धूपं सुवासितम् १०५
कार्पासमार्कं क्षौमं च शाल्मलीक्षीरकोद्भवम् । अम्भोजं कीटजं काशतूलिकाऽष्टाङ्गमुच्यते
गवाज्यं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम् । संयोज्य वह्निना दीपं भक्त्या विष्णोर्निवेद-
येत् १०७
नैवेद्यं शुभहृद्यान्नं पायसापूपसंयुतम् । फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह १०८
गवाज्यं च दधि क्षीरं शर्करां च निवेदयेत् । शुद्धं हविष्यं हृद्यं च सुरुच्यं वै निवेदयेत्
यच्छास्त्रेषु निषिद्धं तु तत्प्रयत्नेन वर्जयेत् । कोद्रवं चौलकं लुब्धं यावनालं तथा सितम्
निष्पावं च मसूरांश्च तुच्छधान्यानि सर्वशः । भु(शु)क्तं पर्युषितं रूक्षं यज्ञे कर्मणि वर्जयेत्
वर्जयेदारनालं च मद्यमांससमानि च । निर्यासान्वर्जयेत्सर्वान्विना हिङ्गु च गुग्गुलुम्
छत्राकं मूलकं शिग्रु करञ्जं लशुनं तथा । कुम्भीदलं च पिण्याकं श्वेतवृन्ताकमेव च ११३
आम्रं(?)च नालिकाशाकं नारिकेलाख्यमेव च । पीलुं च शणपुष्पं च भूस्तृणं भौतिकं तथा
कोशातकीं बिम्बफलं मद्यमांससमानि च । अभक्ष्याण्यप्यशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मसु ११५
कलिङ्गं कतकं बिम्बफलं जन्तुफलं तथा । वंशाङ्कुरमलाबुं च तालहिन्तालके फले ११६
अश्वत्थं प्लक्षनीपं च वटमारग्वधं तथा । कलम्बिका च निर्गुण्डी मुण्डी वार्ताकमेव च
ऊषरं लवणं चैव श्वेतं च बृहतीफलम् । नखचर्मातकं चैव चिञ्चिलं चेति यत्नतः ११८
विज्ञेयानि(नी)त्यभक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्माणि । श्लेष्मातकं च विड्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा
अनिर्दशाहगोक्षीरमवत्सायास्तथाऽऽविकम् । औष्ट्रमेकशफं चैव पशूनां विड्भुजामपि
अतिदीर्णं तथा तक्रं करनिर्मन्थितं दधि । ताम्रेण संयुतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम्
घृतं लवणसंयुक्तं प्रयत्नेन विवर्जयेत् । सूपान्नं च गुडान्नं च शर्करामधुसंयुतम् १२२
मरीचिमिश्रं दध्यन्नं पायसान्नं फलैः सह । तुलसीदलसंमिश्रं जलैः संप्रोक्ष्य वाग्यतः
अष्टाविंशतिवारं तु मूलमन्त्राभिमन्त्रितम् । मुद्रां च सौरभेयीं तां दर्शयेन्मन्त्रमुच्चरन् १२४
सुधाब्धिममृतं बीजं चिन्तयन्परमात्मनः । दद्यात्पुष्पाञ्जलिं पश्चाद्दशवारं समाहितः
आपोशनक्रियापूर्वमन्नमस्मै निवेदयेत् । शतवारं जपेन्मन्त्रं घण्टाशब्दं निनादयन् १२६

---

१ ख. चलां तथां य° । २ क. °समम् । गु° । ३ ख. गुग्गुलुं महिषाक्षीं च । ४ क. °वं ˜ोलकंलुब्धं या° । ५ ख. °सूरं च तु° । ६ क. °गुलम् । ७ ख. नालिकेर्याख्य° । ८ ख. बिल्वं । ९ ख. °मुण्डिमुण्डिवा° । १० क. उषरं । ११ ख. °नि च भ° ।

जपेत्पौरुषदै(दे)वत्यान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा । हरेर्भुक्तवतः पश्चाद्दद्याद्वारि सुवासितम् १२७
पश्चादाचमनं दद्याज्जलैर्गन्धविमिश्रितैः । *मुखवासं ततो दत्त्वा पुष्पाञ्जलिमथाऽऽचरेत्
हविःशेषेण देवानां बलिं भुवि विनिक्षिपेत् । चण्डादिद्वारपालानां सर्वेषां च दिवौ-
कसाम् १२९
दद्यादुदकपूर्वेण हविःशेषं द्विजोत्तमः । अभ्यर्च्य पौरुषस्यास्य सूक्तस्य सुरसत्तमान्
विष्ण्वर्पितचतुर्भागं क्रमाद्धव्यस्य चार्पयेत् । अनन्ततार्क्ष्यसेनेशपवित्राणां निवेदयेत्
तीर्थेन सहितं हव्यं पृथक्पात्रेषु निक्षिपेत् । सर्वेषां वारिपूर्वेण पश्चात्पुष्पाञ्जलिं चरेत्
नीराजनं ततो दत्त्वा ताम्बूलं च निवेदयेत् । प्रणमेच्च ततो भक्त्या रम्यैः स्तोत्रैः शुभाह्वयैः
प्रसार्य बाहू पादौ च बद्धेनाञ्जलिना सह । स्तुवन्स्तुतिभिरेवं च प्रणामो दीर्घ उच्यते
नत्वा दीर्घप्रणामैश्च स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च । सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
सूक्तैश्च विष्णुदै(दे)वत्यैर्नामभिः शार्ङ्गिणस्तथा ॥ १३६
ततः शुभासने स्थित्वा जपेन्मन्त्रमनुत्तमम् । न्यासमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्वै कमलेक्षणम् १३७
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । जप्त्वा पुष्पाञ्जलिं दद्याद्यथाशक्त्या च मन्त्रतः
नमेद्योगेन देवेशं हृदिस्थं कमलेक्षणम् । भै[3] (मा) नसैर्वाऽर्चयित्वाऽस्मिन्समाधौ विरमे-
त्सुधीः १३९
प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होमं समाचरेत् । आज्येन चरुणा वाऽपि समिद्भिर्वा च यज्ञियैः
तण्डुलैर्घृतमिश्रैर्वा बिल्वपत्रैरथापि वा । तिलैर्वा कुसुमैर्वाऽपि यवैर्मिश्रिभिरेव च (?)
यज्ञरूपं हरिं ध्यात्वा सर्ववेदमयं प्रभुम् । दिव्याभरणसंपन्नं शङ्खचक्रगदाधरम् १४२
वरदं पुण्डरीकाक्षं वामाङ्कस्थश्रियं हरिम् । यज्ञस्वरूपिणं वह्नौ ध्यायन्मन्त्रद्वयेन च १४३
सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाऽऽहुतिं तथा । नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः १४४
वैकुण्ठपार्षदं सर्वं हुत्वा चैव ततो बलिम् । क्षिपेच्चतुर्विधान्भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि १४५
आचम्य पूजयेत्पश्चा[6]त्तदीयान्सुसमाहितः । तेभ्यः प्रणम्य भक्त्याऽथ संतर्प्य पितृदेवताः
वेदमध्यापयेच्छक्त्या धर्मशास्त्रं च संहिताः । सात्त्विकानि पुराणानि सेतिहासानि
वैष्णवः १४७
सर्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् । योगक्षेमार्थवृत्तिं च कुर्याच्छक्त्या यथार्हतः

* इत आरभ्य द्विजोत्तम इत्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके ।

१ क. °श्रितम् । मु° । २ क. °पूर्वेन प° । ३ क. °मनसि वाऽर्च° । ४ क. °मिश्रभि° । ५ ख. विभुम् । ६ क. °श्चाद्दीप्यानतत्सुस° । ७ क. °हितम् । ते° । ८ ख. °वृद्धिं च ।

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा वर्णा यथाक्रमम्। आद्यास्त्रयो द्विजाः प्रोक्तास्तेषां वै
मन्त्रसत्क्रियाः १४९
सवर्णेभ्यः सवर्णासु जायन्ते हि सजातयः। तेषां संकरयोगाच्च प्रतिलोमानुलोमजाः
विप्रान्मूर्धाभिषिक्तस्तु क्षत्रियायामजायत। वैश्यायां तु तथाऽम्बष्ठो निषादः शूद्रया
तथा १५१
राजन्याद्वैश्यशूद्र्यां तु माहिष्योग्रौ तु तौ स्मृतौ। शूद्र्यां वैश्यात्तु करणोऽस्थिरैर्वा तेऽनुलोमजाः
विप्रायां क्षत्रियात्सूतो वैश्याद्वैदेहिकस्तथा। चण्डालस्तु ततः शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः
मागधः क्षत्रियायां वै वैश्यात्क्षत्त्रा तु शूद्रतः। शूद्राद(दा)योगवं वैश्या जनयामास वै सुतम्
रथकारः करण्यां तु माहिष्येण प्रजायते। असत्संततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः १५५
प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम्। एतेषां ब्राह्मणाद्याश्च षट्कर्मसु नियोजिताः
त्रिकर्मसु क्षत्रविशावेकस्मिञ्शूद्रयोनिजः। प्रतिग्रहं च वृत्त्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत् १५७
असद्देवार्चितं प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत्। पाषण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः
कुलटाश्च विकर्मस्था असतः परिकीर्तिताः। लवणं तिलकार्पासं चर्म च त्रपुसीसकम् १५९
आयसं मधु मांसं च विषमक्षं घृतं रुजम्। किल्बिषं गजमुष्ट्रं च सर्षपं जलमेव च १६०
तृणं काष्ठं च कूष्माण्डं शिंशपां च विवर्जयेत्। महिषीं गर्दभं चैव वाजिनं च तथाऽ-
विकम् १६१
*दासी च जानं वृषभनावं चानडुहं तिला[ः](?)। एवमाद्यमसद्द्रव्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत्
धान्यं वासांसि भूमिं च सुवर्णं रत्नमेव च। +पुष्पाणि फलमूलाद्यं सद्द्रव्यं मुनिभिः स्मृतम्
सर्वत्र प्रतिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलादिकम् ॥ १६३
भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति। तावुभौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनो-
(णौ) १६४
धन्यं करोति दातारं प्रग्रहीतारमेव च। धान्यं नृपवरश्रेष्ठ इह लोके परत्र च १६५
तस्माद्धान्यं धरित्रीं च प्रतिगृह्णीत सर्वतः ॥ १६६
कुसूलधान्य एव स्यात्कुम्भधान्योऽथ वा नृप। शिलोञ्छेनापि वा जीवेच्छ्रेयाके(कै)षां
परोऽवरः १६७

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके—"दासीमजां यानवृक्षा न पत्रानडुहं तुलाम्" इति।
+ एतदर्धं न विद्यते ख. पुस्तके।

---

१ क. °द्रजां त°। २ क. °णस्य तं वेत्स्यनु°। ३ ख. तथा। ४ क. °क्षत्वातु शू°। ५ क. °सर्व तु तयो। ६ क. °मानिलोमवै जा°। ७ क. °मृ। न ते°। ८ क. °सतप्रो°। ९ ख. तृणका°। १० क. °ष्टं णीश्चप्यां च। ११ क. महिषमुष्ट्रं च सर्षपं जलग°। १२ ख. धान्यं। १३ ख. कुसुम्भधा°। १४ ख. °त्कुसुम्भधान्यवान्नृ°।

जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा । वर्जयित्वैव पाषण्डान्पतितांश्चान्यदैविकान्
कृषिणा वाऽपि जीवेत सतां चानुमतेन वा ॥ १६८
न वाहयेदनडुहं क्षुधितं श्रान्तमेव च । तस्य पुंस्त्वमहित्वैव वाहयेद्[2]द्विजपुंगवः १६९
कर्मलोपमकुर्वन्वै कृषिं कुर्वीत वै द्विजः । हरेः पूजां यथाकालं कृषिलोपे समाचरेत् १७०
न ब्राह्म्यं संत्यजेद्विप्रस्तथा यज्ञादिकर्म च । आपद्यपि न कुर्वीत सेवां वाणिज्यमेव च १७१
असत्प्रतिग्रहं स्तेयं तथा धर्मस्य विक्रयम् । अन्यायोपार्जितं द्रव्यमापद्यपि विवर्जयेत्
भृतकाध्यापनं चैवं[3] न कुर्याद्वेदविक्रयम् । विदित्वैवं च सद्वृत्तिमेवं जीवति धार्मिकः १७३
महाभागवते दत्तं यत्किंचिन्मिश्रितं भवेत् । असत्प्रतिगृहीतं स्वविमलं तन्न संशयः १७४
प्रीतये वासुदेवस्य यद्दत्तमसतामपि । महाभागवतस्पर्शात्तत्सदित्युच्यते बुधैः १७५
तापादिपञ्चसंस्कारैस्तथाकारैस्त्रिभिर्युतः । हरेरनन्यशरणो महाभागवतः स्मृतः १७६
यक्षराक्षसभूतानां तामसानां दिवौकसाम् । तेषां यत्प्रीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत्
बुद्धरुद्रौ तथा वायुर्दुर्गागणपभैरवाः । यमः स्कन्दो नैर्ऋतश्च तामसा देवताः स्मृताः १७८
एवं विशुद्धिं द्रव्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तमः । कृषिस्तु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते
प्रतिग्रहस्तु विप्राणां राज्ञां क्ष्मापालनं तथा । कुसीदं चैव वाणिज्यं विशामेव प्रकीर्तितम्
सेवावृत्तिस्तु शूद्राणां कृषिर्वा संप्रकीर्तिता । अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्याः परिपालने
जीवेद्वाऽपि विशां वृत्त्या शूद्राणां वा यथासुखम् । कृषिर्भृतिः पाशुपाल्यं सर्वेषां न निषि-
ध्यते १८२
स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा कुहककौतुके[1] । स्त्रीमद्यमांसलवणविक्रयं पतितं स्मृतम् १८३
अपकृष्टनिकृष्टानां जीवितं शिल्पकर्मभिः । हीनं तु प्रतिलोमानामहीनमनुलोमिनाम्
चर्मवैणववस्त्राणां हिंसाकर्म[10] च नेजनम्[11] । गाणिक्यं यवनाद्यं च मद्यमांसक्रिया तथा १८५
सारथ्यं वाहकानां च रथानां भूभृतामपि । एवमादि निषिद्धं यत्प्रातिलोम्यं तदुच्यते
यत्सौम्य[12] शिल्पं लोकेऽस्मिन्सौम्यं तदनुलोमकम् । मृद्दारुशैललोहानां शिल्पं सौम्यमि-
होच्यते १८७
न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शास्त्रमार्गतः । स्वराष्ट्रकृतधर्मस्य सदा षड्भागसिद्धये
राज्ञां राष्ट्रकृतं पापमिति धर्मविदो विदुः । तस्मादपापसंयुक्तां यथा संरक्षयेद्ध्रुवम् १८९

---

१ ख. क्षुधार्तं । २ ख. °षिकोपे । ३ ख. °व सदाऽसत्कर्मभायनम् । प्री° । ४ ख. °पादीन्प° । ५ ख. °स्कारांस्तथा° । ६ ख. °स्त्रिभिः श्रुतः । ७ क. °द । बद्ध । ८ ख. °प्रसुभै° । ९ ख. °कौशिके । १० क. हिंसं कर्म च ने° । ११ ख. °मू । माणिक्यं वपनाभि व । १२ क. °त्सौम्यं शि° ।

अग्निदं गरदं हिंस्रं चौरं दुर्वृत्तमेव च । धूर्तं पतितमित्यादीन्हन्यादेवाविचारयन् १९०
अङ्कयित्वा श्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै । प्रवासयेत्स्वराष्ट्रात्तु ब्राह्मणं पतितं नृपः १९१
कुलटां कामचारेण गर्भघ्नीं भर्तृहिंसिकाम् । निकृत्तकर्णनासोष्ठीं कृत्वा नारीं प्रवासयेत्
न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्ति[1]करं भवेत् । अन्यायदण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविनाशनम्
अदण्ड्यान्दण्डयन्राजा तथा दण्ड्यानदण्डयन् । अयशो महदाप्नोति नरकं चाधि-
गच्छति १९४
दिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो वधस्तथा । ज्ञात्वाऽपराधं देशं च जनं काल[2]मथापि वा
वयः कर्म च वित्तं च दण्डं न्यायेन [3]पातयेत् । निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वद्भिः सह पार्थिवः
गुरूणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम् । व्यवहारान्स्वयं पश्यन्कुर्यात्सद्भिर्वृतोऽन्व-
हम् १९७
मिथ्यापवादशुद्ध्यर्थं पञ्च दिव्यानि कल्पयेत् । *ज्ञात्वा शुद्धेषु दिव्येषु शुद्धान्वै मान-
येत्तथा १९८
तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाछेदेन दण्डयेत्[4] ॥ १९९
परद्रव्यादिहरणं परदाराभिमर्शनम् । यः कुर्यात्तु बलात्तस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः २००
यो गच्छेत्परदारांस्तु बलात्कामाच्च वा नरः । सर्वस्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदं च दापयेत्
दहेत्कटाग्निना देहं गुरुस्त्रीगामिनं(णं) तथा । ब्रह्मघ्नं च सुरापं वा गोस्त्रीबालनिषूदनम्
देवविप्रस्वहन्तारं शूलमारोपयेन्नरम् ॥ २०२
दैवतं ब्राह्मणं गां च पितृमातृगुरूंस्तथा । पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं स्मृतम् २०३
तेषामुपरि हस्तं तु दोष्णोश्छेदं तु कामतः । प्रत्येकं दण्डनं कुर्याद्दुर्वृत्तस्य परस्त्रियाम् २०४
चुम्बने तालुविच्छेदो द्वौ हस्तौ परिरम्भणे । हस्तस्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे
स्त्रियाः २०५
दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुष्ट्या च [5]ताडनम् । सुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः २०६
कामेङ्गितेषु सर्वत्र तात्वोष्ठ दहनं स्मृतम् । दृष्ट्वा मुहुः प्रेरणे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरेत् २०७
मानकूटं तुलाकूटं कूटसाक्ष्यकृतां नृणाम् । सहस्रं दापये[6]द्दण्डं वृत्त्या स्वस्यापनायने २०८
येषु केषु च पापेषु [7]शारीरं दण्डनं स्मृतम् । तेषु तेष्वङ्कनेनैव अक्षतो ब्राह्मणो व्रजेत् २०९

---

* एतदाद्यर्धद्वयं न क. पुस्तके ।

---

१ ख. °तिविवर्धनम् । अद° । २ ख. °मदोऽपि । ३ क. पालयेत् । ४ ख. °त् । अाद्द° । ५ क. वादने । ६ क. °द्दण्डवृत्त्या स्वस्यापि ना° । ७ ख. शरीरे ।

पापानेवाङ्कयित्वाऽस्य मुण्डयित्वा शिरोरुहान् । सर्वस्वहरणं कृत्वा राष्ट्रात्सम्यक्प्रवा-
सयेत् २१०
अवैष्णवं विकर्मस्थं हरिवासरभोजिनम् । ब्राह्मणं गार्दभं यानमारोप्यैव विवासयेत्
न्यायेन पालयेद्राजा धर्मात्षड्भागमाहरेत् । त्रिभागमाहरेद्धान्याद्धनात्षड्भागमेव च
गोभूहिरण्यवासोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः । पूजयेद्ब्राह्मणान्भक्त्या पोषयेच्च विशेषतः
बिम्बानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च । चैत्यान्यायतनान्यस्य रम्याण्येव तु कारयेत्
वसुपुष्पोपहा[2]राद्यंभूधेन्वादि समर्पयेत् । इतरेषां सुराणां च वैदिकानां जनेश्वरः २१५
धर्मतः कारये[3]च्छ्वश्चैत्यान्यायतनानि तु । वापीकूपत[4]डागादिफलपुष्पवनानि च २१६
कुर्वीत सुविशालानि पूर्वकाण्यपि पालयेत् ॥ २१७
+फलितं पुष्पितं वाऽपि वनं छिन्द्यात्तु यो नरः । तडागसेतुं यो भिन्द्यात्तं शूलेनानुरोह-
येत् २१८
अग्निदं गरदं गोघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् । भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान्स्नुषामपि २१९
साध्वीं तपस्विनीं वाऽपि गच्छन्तमतिपापिनम् । हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद्वै कटाग्निना
अदण्डयित्वा दुर्वृत्तांस्तत्पापं पृथिवीपे(तिः) । संप्राप्य निरयं गच्छेत्तस्मात्तान्दण्डयेत्तथा
यः स्ववर्णाश्रमं हित्वा अन्ये(नये)न तु वर्क्षयेत्(र्तते) । तं दण्डयेत्पणशतं नाशयेत्तद्विदेशै[6]तः
सर्वेष्वेतेषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् । पितेव पालयेद्भृत्यान्प्रजाश्च पृथिवीपतिः २२३
प्रजासंरक्षणार्थाय सङ्ग्रामं कारयेन्नृपः । तस्मिन्मृत्युर्भवेच्छ्रेयो राज्ञः सङ्ग्राममूर्धनि २२४
मृतेन लभते स्वर्गं जितेन पृथिवीं[7]चयम् । यशःकी[8]र्तिविवृद्ध्यर्थं धर्मसङ्ग्राममाचरेत् २२५
मुक्तशीर्षं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् । न हन्याद्बन्दिनं राजा युद्धे प्रेक्षणकुञ्जनान्
भग्ने स्वसै[9]न्ये सङ्ग्रामे[10] न यस्य विनिवर्तनम् । पदे पदे समग्रस्य यज्ञस्य फलमश्नुते २२७
नातः परतरो धर्मो नृपाणां[11] करशालिनाम् । युद्धल[12]क्ष्म्या मही सम्यग्दीयते नृपसत्तमैः
जित्वा शत्रून्महीं ल[13]ब्ध्वा यत्नेन परिपालयेत् । पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धं(द्धां) पात्रे
विनिक्षिपेत् २२९
पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः । न विद्यया केवलया तपसा वाऽपि पात्रता

+ एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके ।

---

१ क. °मादिशेत् । २ ख. °हाराद्यं भु° । ३ ख. °येद्यश्च चैत्या° । ४ क. °तटाकादि° । ५ ख. °पतिः । प्र° । ६ ख °शतम् । स° । ७ क °वीचय° । ८ क. °तिप्रवृत्त्यर्थ । ९ ख. °सैन्यपुञ्जे च सं° । १० ख. °मे विनिवर्तिनः । पदे पदे स° । ११ ख. °णां नर° । १२ ख °लब्ध्वा महीशस्य दीय° । १३ ख. °ब्ध्वा लब्धां यत्नेन पा° ।

श्रुतमध्ययनं शीलं तप इत्युच्यते बुधैः। ईश्वरस्याऽऽत्मनश्चापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते २३१

तथाविधेषु पात्रेषु भूमिं दत्त्वा धनं नृपः। शासनं कारयेत्सम्यक्स्वहस्तलिखितादिभिः

उपजीव्योपसर्पेच्च रम्ये देशे नृपोत्तमः। दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकोशात्मगुप्तये २३३

तत्र कर्मसु निष्णातान्कुशलान्धर्मनिष्ठितान्[2]। सत्यशौचयुताञ्शुद्धानध्यक्षान्स्थापयेन्नृपः २३४

अशीतिभा[3]गो वृद्धिः स्यान्मा[4]से मासे सबन्धके। अबन्धके स्याद्द्विगुणं यथातत्कालसं[5]मतम् २३५

लेखयेत्तदृणं सम्यक्समामासादिकल्पनैः। देयं सवृद्ध्या(द्धि) धनिने पुरुषैस्त्रिभिरेव तत्

निर्धनस्तु शनैर्दद्याद्यथाकालं यथोदयम्। औद्धत्याद्वा बलाद्वा तु न दद्याद्धनिने ऋणम् २३७

दण्डयित्वा च तं राजा धनिने दापयेदृणम्। छिन्ने दग्धेऽथ वा पत्रे साक्षिभिः परिकल्पयेत् २३८

वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणादिभिः। न सन्ति साक्षिणस्तत्र देशकालान्तरादिभिः २३९

शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्धनिने ऋणम्। मध्यस्थस्थापितं द्रव्यं वर्धते न ततः परम्

कृते प्रतिग्रहे चाऽऽधौ पूर्वो वै बलवत्तरः। आदि(धि)स्तु द्विविधं(धः) प्रोक्तं(क्तो) भोग्यं गोप्यं तथैव च २४१

क्षेत्रारामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुप[11]स्करम्। गोप्याधिभो[12]ग्ये नो वृद्धिः सोप[13]स्कारा[14]र्थदापिते २४२

नष्टं[15] देयं विनष्टं च द्रव्यं राजकृतादृते। उपस्थितस्य भोक्त[16]व्यमाधिस्तेनोऽन्यथा भवेत्

प्रयोजने सति धनं कुलेऽन्यस्या[17]ऽऽधिमाप्नुयात्। तत्कालकृतमूल्ये वा तत्र तिष्ठदवृद्धिकम्

विना धारणकाद्वाऽपि विक्रीणीत म(स)साक्षिकम्[18]। तं वनस्थमनाख्याये[19] धान्यमस्य न दीयते(?) २४५

तदा[20]यदधिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च। न दा[21]प्योऽपहृतस्त्यक्तराजदैविकतस्करैः २४६

---

१ ख. 'नकस्याऽऽत्मगु°। २ क. °ताञ्शुद्रान्दक्षा'। ३ क. °भागवृ°। ४ ख. °न्मासि मासि स°। ५ ख. °ल्मात्रकम्। ६ क. °येत क्षणं। ७ ख. °यित्वैव तं। ८ ख. °तुस्त्रिद्विगुणा°। ९ क. °ते प्रीतिरग्रहे चादौ सर्वादेव चलोत्तर°:। आ° १० ख. °र:। अवाधिर्द्विवि°। ११ क. °पस्मर°। १२ क. °भोगेनो। १३ क.° पस्करों'। १४ ख. °स्कारे तथाऽपि। १५ क. 'ष्टं देयं चेद्र°। १६ ख. °क्तव्य आधि°। १७ क. 'स्यादिमा'। १८ क. °म्। वसते स्थ°। १९ क. °य यदन्यस्यं न च दी°। २० क. तदीयनिधि°। २१ क. दायोऽपहृतं न तु रा°।

न[1] प्रदद्यात्तु तन्मोहात्स दण्ड्यश्चोरवत्तदा । *अजीवन्स्वेच्छया दण्ड्यो दाप्य(प्यो)ऽर्थं
चापि सोदयम् २४७
याचितान्वाहितन्यायाभिक्षेपादिष्वयं विधिः ॥ २४८
सुराकामद्यूतकृतं वृथादानं तथैव च । दण्डशुल्का[2]नुशिष्टं च पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् २४९
पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसना[3]धिष्ठितेऽपि वा । +पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निह्नुते चास्तिचोदितम्
रिक्थग्राही ऋणं दद्याद्योषिद्ग्राहस्तथैव च । पुत्रो न[4] स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्तु रिक्थिनः
प्रतिभाव्यमृणं साक्ष्यं देयं तस्मै यथोचितम् । दीयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा
द्विगुणं तत्प्रदातव्यं दण्डं राज्ञे च तत्समम् । पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रविभाव्यमृणं स्त्रियाः[5]
प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैव हि यत्कृतम् । स्वयं कृतं तु यदृणं नान्यत्स्त्री दातुमर्हति[6]
यत्पैतृकं धनं पुत्रा विभजेयुः सु[7]निर्णयम् । मातृकं चेद्दुहितरस्तदभावे तु तत्सुतः २५५
भगिन्यर्थं तुरीयांशं पैतृकादाहरेद्धनात् । न स्त्रीधनं तु दायादा विभजेयुरनापदि २५६
पितृमातृसुताभ्रातृपत्यपत्याद्युपागतम् । आ[10]धिवेतनिकाद्यं च स्त्रीधनं परिकीर्तितम् २५७
अपुत्रा योषितश्चैव भर्तव्याः साधुवृत्तयः । निर्वास्या व्यभिचारिण्यः प्रतिकूलास्तथैव च
नैव भागं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम् । पाषण्डपतितानां च न चावैदिककर्मणाम्
विभक्तेष्वनुजो जातः स्व[11]वर्णो यदि भागभाक्[12] । अविभक्तपितृकाणां पितृ[13]तो भागक-
ल्पना २६०
द्वैमातृणां मातृतश्च कल्पयेद्वा स[14]मोऽपि वा(?) । विभक्तस्यास्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा
पितरौ भ्रातरश्चैव तत्सुताश्च सपिण्डिनः । संबन्धिबान्धवाश्चैव क्रमाद्वै रिक्थभागिनः
सीम्नोऽपवा[15]दे क्षेत्रेषु सामन्ताः स्थविरा[16]दयः । गोपाः सीमाकृषाणां च सर्वे भवनगोचराः[19]
नयेयुरेते सीमानं स्थूणाङ्गा[18]रतु[17]षद्रुमैः । न तु वल्मीकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपशोभितम्
औरसो दत्तकश्चैव क्रीतः कृत्रिम एव च । क्षेत्रजः कानिकश्चैव दौहित्रः स[20]प्तमः स्मृतः
पिण्डज(द)श्च परश्चैषां पूर्वाभावे परः परः ॥ २६५
पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्र एव च । पुत्री च भ्रातरश्चैव पिण्डदाः स्युर्यथाक्रमात्

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके—"ददीत स्वेच्छया दण्डं दापयेद्वाऽपि सोदरम्" इति ।
\+ एतदाद्यर्धद्वयं न क. पुस्तके ।

---

१ क. स । २ क. °ल्कावशि° । ३ क. °नाभिद्रुते । ४ क. °नन्याश्रितं द्र° । ५ ख. स्त्रियाम् । ६ ख °ति । पत्यै स्वकं । ७ ख. सुनिर्णितम् । ८ ख. °श्च प्रमुदिताः पै° । ९ क. °तृत्रयमयाशु° । १० क. आदिवेहनि° । ११ ख. सवर्णो । १२ क. °क् । पितृतो । १३ ख. तृव्याद्भाग° । १४ क. समैवच । वि° । १५ क. °वादक्षे° । १६ क. °यः । गांपासीमाकषा° । १७ क. °तुपद्रवै । न । १८ ख. °मैः । सन्तु वल्मीकाटिम्ना° । १९ ख. °भिताः । औ° । २० ख. सप्तमः ।

एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः। यदुक्तं मनुना धर्म व्यवहारपदं प्रति २६७
विलोकितं च विद्वद्भिर्वीतरागैर्विमत्सरैः। विमृश्य धर्मविद्भिश्च विमलैः पापभीरुभिः
धर्मेणैव सदा राजा शासयेत्पृथिवीं स्वकाम् । विपरीतां दण्डयेद्वै यावद्दर्पोपनाशनम्
सभ्या अपि च दण्ड्या वै शास्त्रमार्गविरोधिनः। राजधर्मोऽयमित्येवं प्रसङ्गात्कथितो मया २७०
कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता। नारदेन च संप्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि२७१
तस्मान्मया विस्तरेण नोक्तमत्र नृपोत्तम। परं भागवतं धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते २७२
विष्णोरभ्यर्चनं यत्तु नित्यं नैमित्तिकं नृप। यदाह भगवान्धातुस्तेन स्वायंभुवस्य च
नारदस्य च मे सम्यक्तदद्य कथयामि ते ॥ २७४

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे प्राप्तकाल-
भगवत्समाराधनविधिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथाष्टमोऽध्यायः ।)

अम्बरीष उवाच—

भगवन्ब्रह्मणा यत्तु संप्रोक्तं स्यान्मनोः पुरा। तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ १

हारीत उवाच—

सर्गादौ लोककर्ताऽसौ भगवान्पद्मसंभवः। मन्वादिप्रमुखान्विप्रान्ससृजे धर्मगुप्तये २
मनुर्भृगुर्वसिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च। अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽत्रिर्महातपाः ३
वेदान्तपारगास्ते च तं प्रणम्य जगद्गुरुम् । भगवन्परमं धर्मं भवबन्धापनुत्तये ४
वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ ५
इत्युक्तः स द्विजैः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम्। वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां वक्तुं प्रचक्रमे
सर्वेषामेव लोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः। सर्ववेदान्ततत्त्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः ७
यज्ञो वै विष्णुरित्यत्र प्रत्यक्षं श्रूयते श्रुतिः। इज्यते यत्तमुद्दिश्य परमो धर्म उच्यते ८
भगवन्तमनुद्दिश्य हूयते यत्र कुत्र वै। तत्र हिंसाफलं पापं भवेदत्र विगर्हितम् ९
तस्मात्सर्वस्य यज्ञस्य भोक्तारं पुरुषं हरिम् । ध्यात्वैव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताशने
मुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वगतस्य वै। तस्मिन्नेव यजन्नित्यमुत्तमं मुनिसत्तमाः ११
यजेद्धिमुखे शक्त्या जलमन्नं फलादिकम्। प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः १२

---

१ ख. °लोक्य तं । २ क. °रीतान्द° । ३ क. तत्तस्मात्सर्वय° । ४ क. परम् ।

तमेव चार्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि । ध्यात्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्धृदि १३
तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यमेव च । व्रतोपवासनियमांस्तमुद्दिश्यैव कारयेत् १४
तत्समर्पितभोगः स्यादन्नपानादिभक्षणैः । मतिः स्वार्थः स्वदारेषु नेतरत्र कदाचन
न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना । सोऽहं दासो भगवतो मम स्वामी जनार्दनः
एवंवृत्तिर्भवेदस्मिन्स धर्मः परमो मतः ॥ १६
एष निष्कण्टकः पन्थास्तस्य विष्णोः परं पदम् । अन्यत्तु कुपथं ज्ञेयं निरयप्राप्तिहेतुकम्
भगवन्तमनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः । स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः १८
यो हि विष्णुं परित्यज्य सर्वलोकेश्वरं हरिम् । इतरानर्चते मोहात्स लोकायतिकः स्मृतः
+श्रुतिस्मृत्युदितं धर्ममकृत्वा यश्चरेन्नरः । विकर्मस्थः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः २०
यो देवार्थं गर्हयति धर्माधर्मौ न विन्दति । न बुध्येत्परलोकं यः स नास्तिक उदाहृतः २१
उक्तधर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मे च वर्तते । पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः २२
यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्ण्वर्चनं क्वचित् । ब्राह्मण्याद्भ्रश्यते सद्यश्चण्डालत्वं स गच्छति २३
ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुर्विप्रश्च वेदवित् । पर्यायेण च विद्येत नामानि क्ष्मासुरस्य च
तस्माद्वैष्णवत्वेन विप्रत्वाद्भ्रश्यते हि सः । अर्चयित्वाऽपि गोविन्दमितरानर्चयेत्पृथक्
अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेद्ध्रुवम् । भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम्
ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वाञ्जुहुयात्सनतं हविः ॥ २६
दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्तितम् । तत्सर्वं भगवत्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः २७
तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनीया यथा हरिः ॥ २८
ये तु वै हेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात् । वैष्णवं प्रतिषिध्यन्ति ते लोकायतिकाः स्मृताः २९
यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसाऽऽवृतः । त्यजेच्चेद्वैष्णवं[3] धर्मं सोऽपि पाषण्डतां व्रजेत् ३०
तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं वृत्तिमाश्रितः । कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्याद्यज्ञादि कर्म यत्
तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृ(रत्स्मृ)तम् । फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकी क्रिया ३२

+ इत आरभ्य उदाहृत इत्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ क. °क्षणे । म° । २ ख. °रुरप्रयश्च । ३ क. °जेच्च वैदिकं ध° । ४ ख. °दिकक्रि° ।

तोयवर्जितवापीव निरर्थी भवति ध्रुवम्। नैसर्गिकं तु जीवानां दास्यं विष्णोः सनातनम्
तद्विना वर्तते मोहादात्मचारः सनातनात्। तस्मात्तु भगवद्दास्यमात्मनां श्रुतिचोदितम्
दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत्। विशिष्टं परमं धर्मं दास्यं भगवतो हरेः ३५

ऋषय ऊचुः —

कथं दास्यं हि तद्वृत्तिः कथं नैसर्गिकं नृणाम्। तत्सर्वं ब्रूहि तत्त्वेन लोकानुग्रहकाम्यया

ब्रह्मोवाच—

सुदर्शनोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं दास्यमुच्यते। *तान्त्रिकी वैदिकी या च तदी(दी)क्षा चोदिताक्रिया ३७

तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी। निरूपणत्वाद्दास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः
अङ्गत्वात्सर्वधर्माणां वैष्णवत्वाच्च धर्मतः। +धृत्वा वै विधिना चक्रं हरेस्तप्तं द्विजोत्तमाः
कर्म कुर्याद्भगवतस्तस्यैवाऽऽज्ञामनुस्मरन्। विधिनैव प्रतप्तेन चक्रेणैवाङ्कयेद्भुजे ४०
तथैव बिभृयाद्भाले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा। बिभृयादुपवीतं तु सव्यस्कन्धे विधानतः ४१
कण्ठे पद्माक्षमालां च कौशेयं दक्षिणे करे। एभिश्चिह्नैर्विना विप्रो न भवेद्धि कथंचन ४२
स लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः। आश्रमाणां चतुर्णां च स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात्
अङ्कयेच्छङ्खचक्राभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः॥ ४३
एकैकमुपवीतं तु यतीनां ब्रह्मचारिणाम्। गृहिणां च वनस्थानामुपवीतद्वयं स्मृतम् ४४
सोत्तरीयं त्रयं वाऽपि बिभृयाच्छुभ्रतन्तु वा॥ ४५
त्रयमूर्ध्वद्वयं तन्तु तन्तुत्रयमधोवृतम्(?)। त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपवीतमिहोच्यते ४६
अर्ककार्पासकौशेयक्षौमशाणमयानि च। तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः
सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्यात्कुशमयं द्विजः। ऐणेयमुत्तरीयं स्याद्वनस्थब्रह्मचारिणाम्
शुक्लकाषायवसने गृहस्थस्य यतेः क्रमात्। उक्तालाभेषु सर्वेषां कुशचीरं विशिष्यते
मौञ्जी वै मेखला दण्डं पालाशं ब्रह्मचारिणः। त्रयस्तु वैणवा दण्डा यतेः काषायवाससी
कुशचीरं वल्कलं वा वनस्थस्य विधीयते। † कटीसूत्रं च कौपीनं महच्च शुक्लवाससा ५१
कुण्डले चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते। मुण्डिनौ सूक्ष्मशिखिनौ यत्यन्तेवासिनावुभौ ५२

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके "तद्विधिर्वैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया" इति।
+ एतदर्धं न ख. पुस्तके। † एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते क. पुस्तके।

---

१ क. ॰रूपिणत्वादास्यत्वं धा॰। २ ख. न। ३ ख. ॰न्तुना। त्र॰। ४ क. ॰र्ध्वगतं तन्तु ते तत्त्रय॰।
५ ख. ॰मशोण॰। ६ क. ॰पजीवानां। ७ क. मुण्डितौ।

वानप्रस्थो जटी वा स्यात्सदा वै श्मश्रुरोमधृत् । सुकेशी सुशिखो वा स्याद्गृहस्थः सौम्य-
वेषवान् ५३
यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशिनौ स्मृतौ । शाकमूलफलाशी स्याद्वनस्थः सततं
द्विजः ५४
कुसूलकुम्भधान्यो वा ऽयाहिको वा भवेद्गृही । प्रतिग्रहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा
यस्त्वेकं दण्डमालम्ब्य धर्मं ब्राह्मं परित्यजेत् । विकर्मस्थो भवेद्विप्रः स याति नरकं ध्रु-
वम् ५६
शिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिस्त्यजेत् । स जीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वानोऽभिजा-
यते ५७
स्वरूपेणैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्ध्रुवम् । कर्मणां फलसंत्यागः संन्यासः समुदाहृतः
अनाश्रितः कर्मफलं कृत्यं कर्म समाचरेत् । स संन्यासी च योगी च स मुनिः सात्त्विकः
स्मृतः ५९
तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य धर्मं वै यः समाचरेत् । *स योगी परमेकान्तं हरेः प्रियतमो भवेत् ६०
मोहाद्दास्यं विना विष्णोः किंचित्कर्म समाचरेत् । न तस्य फलमाप्नोति तामसीं गतिम-
श्नुते ६१
हित्वा यज्ञोपवीतं तु हित्वा चक्रस्य धारणम् । हित्वा शिखोर्ध्वपुण्ड्रे च विप्रत्वाद्भ्रश्यते
ध्रुवम् ६२
पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः । संस्काराः पञ्च कर्तव्याः पारमैकान्त्यसिद्धये ६३
प्रतिसंवत्सरं कुर्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् । सर्ववेदव्रतं कृत्वा तत्र संपूजयेद्धरिम् ६४
दद्याद्यज्ञोपवीतानि विष्णवे परमात्मने । ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाऽथ बिभृयात्स्वयमेव च ६५
तदग्नौ पूज्य संतर्प्य चक्रं चैवाङ्कयेद्भुजे । एवं प्रत्याब्दिकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम् ६६
पुण्ड्रांस्तु प्रतिसंध्यं तु नित्यमेव च धारयेत् । द्वारवत्युद्भवं गोपीचन्दनं वेङ्कटोद्भवम् ६७
सान्तरालं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृतिम् । श्राद्धकाले विशेषेण कर्ता भोक्ता च धारयेत्
+सुदर्शनं चोर्ध्वपुण्ड्रं प्रधानं वैष्णवं स्मृतम् । न लभ्यते वैष्णवत्वमृते चक्रस्य धारणात् ६९
अर्थपञ्चकतत्त्वज्ञः पञ्चसंस्कारदीक्षितः । महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्धरिम् ७०

---

*एतदाद्यर्धद्वयं न क. पुस्तके । +एतद्वचनं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ ख. °स्थो यतिर्वा स्या° । २ ख. °क्षाशनौ । ३ क. °स्त्वेकद° । ४ क. धर्म्यं । ५ क. परि-
ब्रजेत् । ६ ख. स उद° । ७ क. यत्र । ८ ख. प्रात्याब्दिकं । ९ ख. °ति । श्रा° ।

नारायणः परं ब्रह्म विप्राणां दैवतं सदा। तस्य भुक्तावशेषं तु पावनं मुनिसत्तमाः ७१
हरिभुक्तोज्झितं दद्यात्पितॄणां च दिवौकसाम् ।तदेव जुहुयाद्वह्नौ भुञ्जीयात्तु तदेव हि७२
हरेरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितं च यत्। मद्यमांससमं प्रोक्तं[3] तद्भुञ्जीयात्कदा च न ७३
हरेः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्दिवौकसाम्। सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादि-
कम् ७४
निर्माल्यमशुभं प्रोक्तमस्पृश्यं हि कदाचन। विधिर्ह्येष द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन
शिवार्चनं त्रिपुण्ड्रं च शूद्राणां चैव विधीयते। तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः
ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मबहिष्कृताः॥ ७७
वैखानसास्तु ये विप्रा हरिपूजनतत्पराः। न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाब्जसंश्रयात् ७८
नापहृत्य हरेर्द्रव्यं ग्रामार्चनपरो भवेत्। भक्त्या संपूज्य देवेशं नासौ देवलकः स्मृतः ७९
भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्रामार्चे हरिमव्ययम् ।प्रसादतीर्थस्वीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरेः। तन्नामकीर्तनं चैव तत्पादाम्बुनिषेवणम् ८१
तत्पादवन्दनं चैव तन्निवेदितभोजनम्। एकादश्युपवासश्च तुलस्यैवार्चनं हरेः ८२
तदीयानामर्चनं च भक्तिर्नवविधा स्मृता। एतैर्नवविधैर्युक्तो वैष्णवः प्रोच्यते बुधैः ८३
एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न विप्रो न च वैष्णवः। कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येज्जनार्दनम् ८४
भक्तिः सा सात्त्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी। नान्यं देवं नमस्कुर्यान्नान्यं देवं प्रपूज-
येत् ८५
नान्यप्रसादं भुञ्जीत नान्यदायतनं विशेत्। न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्यात्[6]पदाकारं तथैव च८६
न चान्यदेवताभक्तिरापद्यपि कदाचन। ध्यायन्यजनमीशं वै वैष्णवत्वमवाप्नुयात् ८७
वैष्णवः सर्वदेवानां पूजनीयो यथा हरिः। तस्मिन्संपूज्यमाने वै प्रसन्नोऽभूद्धरिः क्षणात्
पूजिते वैष्णवे विप्रे पूजितं स्याज्जगत्त्रयम्। यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिः
स्वयम्८९
हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगत्त्रयम्। महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्धरिम् ९०
पाञ्चकल्पविधानेन निमित्तेषु विशेषतः। अप्स्वग्नौ हृदये सूर्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च
षट्सु तेषु हरेः पूजा नित्यमेव विशेषतः। स्नानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे ९२
ध्यात्वा नारायणं देवं नागपर्यङ्कशायिनम् ।द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽक्षतादिभिः
अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत्। एतद्देवार्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः ९४

---

१ क. °यणपदं ब्र°। २ ख. °क्तोऽपि तं। ३ क. °क्तं नत°। ४ ख तु। ५ क. ग्रामार्चा। ६ ख. °त्पटयाकारं जगत्त्र°। ७ क भुक्तो यस्य भु°। ८ ख. विधीयते।

होमकाले तु सततं परिस्तीर्यानलं शुभम्। यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत्पुरुषोत्तमम् ९५
साङ्गत्रयीमयं शुद्धं दिव्याङ्गोपाङ्गशोभितम्। सर्वलक्षणसंपन्नं शुद्धजाम्बूनदप्रभम् ९६
युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम्। सर्वयज्ञमयं ध्यायेद्वामाङ्काश्रितपद्मया ९७
संपूज्य चाक्षतैरेव पश्चाद्धोमं समाचरेत्। प्राणाग्निहोत्रसमये सम्यगाचम्य वारिणा ९८
कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रत्यङ्मुखोऽपि वा। परिषिञ्च्याथ समा(च्याथ चाऽऽ)त्मानं प्राणायामं समाचरेत् ९९
मन्त्रेणोद्बुध्य हृदये[3] पङ्कजं केशरान्वितम्। तस्मिन्वह्न्यर्कशीतांशुबिम्बान्यनुविचिन्तयेत्
सर्वाक्षरमयं दिव्यं रत्नपीठं तदुत्तरे। तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः १०१
वीरासने समासीनं तस्मिन्नीशं विचिन्तयेत्। स्निग्धदूर्वादलश्यामं सुन्दरं भूषणैर्युतम्
पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्रग्विभूषितम्। शरत्पद्मासनं रक्तपद्माभाङ्घ्रिकरद्वयम् १०३
स्निग्धवर्णं महाबाहुं विशालोरस्कमव्ययम्। चक्रशङ्खगदाबाणपाणिं रघुवरं हरिम् १०४
जानकीलक्ष्मणोपेतं मनसैवार्चयेद्विभुम्। मन्त्रद्वयेनार्चयित्वा जप्त्वा चैव षडक्षरम् १०५
पश्चाद्वै जुहुयात्पञ्च प्राणानभ्यर्च्य तं पुनः। ध्यायन्वै मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः
एवं हृद्यर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिसत्तमाः। अत्यन्ताभिमता विष्णोर्हृत्पूजा परमात्मनः
संध्याकाले तु संप्राप्ते रविमण्डलमध्यगम्। हिरण्यगर्भं पुरुषं हिरण्यवपुषं हरिम् १०८
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वैजयन्तीविराजितम्। शङ्खचक्रादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतैः
शुक्लाम्बरधरं विष्णुं मुक्ताहारैर्विभूषितम्। ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कुसुमैरक्षतैरपि ११०
प्रणवेन च सावित्र्या पश्चात्सूक्तं निवेदयेत्। ध्यायन्नेवं जपेद्विष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः
तथैवाभ्यर्च्य गोविन्दं नमस्कृत्वा(त्य) विसर्जयेत्। एवमभ्यर्च्य देवेशं त्रिसंध्यासु तथा हरिम् ११२
वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद्वै विभावसोः। उपलिप्य स्थण्डिले तु जुहुयाद्बलिकर्म तत् ११३
ध्यात्वा सर्वगतं विष्णुं घनश्यामं सुलोचनम्। कौस्तुभोद्भासितोरस्कं तुलसीवनमालिनम्
पीताम्बरधरं देवं[12] रत्नकुण्डलशोभितम्। हरिचन्दनलिप्ताङ्गं पुण्डरीकायतेक्षणम् ११५
मौक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम्। गोपीजनैः परिवृतं वेणुं गायन्तमच्युतम्
ध्यात्वा कृष्णं जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधि। जुहुयाद्[13] हरिचक्रं तद्देवानुद्दिश्य सत्तमाः
जप्त्वा कृष्णमनुं पश्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम्। आचम्य प्रयतो भूत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् ११८

---

१ ख. शुभ्रदि°। २ ख. परिष्यासनमा°। ३ ख. °दयप°। ४ ख दि०शर°। ५ क. °सने र°। ६ ख. रत्नप°। ७ क. °ह्स्वधनुर्बाणपाणिनं स्वव°। ८ क °यत्रीभ°। ९ ख. विवर्जयेत्। १० ख. °भ्यर्चयेदेवं त्रि°। ११ ख. °न्दफिक°। १२ क. °वं त्रिसंध्याशोभितं हरिम्। १३ क. °याद्बलिं चक्रं यदवा°।

स्थण्डिलेऽभ्यर्चनं विष्णोरेवं कुर्याद्विधानतः । त्रिसंध्यास्वर्चयेद्विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः
सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादार्वादिनाऽपि वा । कृत्वा बिम्बं हरेः सम्यक्सर्वावयवसंयुतम्
सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वायुधसमन्वितम् । ततोऽधिवासनं कुर्यात्त्रिरात्रं शुद्धवारिषु १२१
तत्रार्चयेद्विधानेन जपहोमादिकर्मभिः । स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैस्तथा मन्त्रजलैरपि १२२
वेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः । मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैः पूर्णकुम्भैः समन्वितैः १२३
शरावैर्द्रव्यसंपूर्णैः पताकैस्तोरणादिभिः । कुम्भेषु वासुदेवादीन्सुरान्संपूजयेत्क्रमात्
वासुदेवो हयग्रीवस्तथा संकर्षणो विभुः । महावराहः प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च १२५
अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात् । तस्य पूर्णशरावेषु लोकेशानर्चयेत्ततः १२६
मध्ये तु वारुणं कुम्भं पञ्चरत्नसमन्वितम् । पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वाऽस्मिञ्जलशायि-
नम् १२७
ततः संपूजयेद्देवं धान्योपरि निधाय च । व्याघ्रचर्म समास्तीर्य तस्मिन्कौशेयवाससि
निवेद्य(श्य) पूजयेद्बिम्बं मूलमन्त्रेण वैष्णवः । तोरणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत्तथा १२९
कुमुदादिसुरान्दिक्षु तथा धर्मादिदेवताः । संपूज्य विधिना तस्मिन्पश्चाद्धोमं समाचरेत्
आग्नेयं कल्पयेत्कुण्डं मेखलाद्युपशोभितम् । अश्वत्थाद्वा शमीगर्भादाहृत्याग्निं विनिक्षिपेत्
वैष्णवस्य गृहाद्वाऽपि समानीयानलं द्विजः । गृह्योक्तविधिने(नै)वात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम्
इध्माधानादिपर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् । पायसेन गवाज्येन तिलैर्व्रीहिभिरेव च १३३
चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं जुहुयाद्धविः । हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च १३४
अहंरुद्रेभिरिति वा गवाज्यं जुहुयात्ततः । त्वमग्ने द्युभिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचं तिलैः १३५
अस्यवामेति सूक्तेन प्रत्यृचं व्रीहिभिस्तथा । अग्निं नरो दीधितिभिः सूक्तेन प्रत्यृचं तथा
समिद्भिः पिप्पलीरौद्रैर्होतव्यं मुनिसत्तमाः । अष्टोत्तरं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा १३७
होतव्यमाज्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रचतुष्टयम् । वैकुण्ठपार्षदं होमं पायसेन घृतेन वा १३८
समाप्य होमं हविषः शेषं तस्मै निवेदयेत् । चतुर्मन्त्रांश्चतुर्वेदांश्चतुर्दिक्षु जपेत्ततः १३९
तत्र जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनर्तकैः (नैः) । रजन्यां तु व्यतीतायां स्नात्वा नद्यां विधा-
नतः १४०
वैकुण्ठतर्पणं कुर्यादृत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह । तर्पयित्वा पितॄन्देवान्वाग्यतो[११] गृहमाविशेत्
आचम्य पूर्ववत्पूजां कृत्वा होमं समाचरेत् । जुहुयाद्ब्र(द्रा)[१२]ह्मणस्पत्यैः सूक्तैश्च घृतपायसम्

---

१ ख. °पशोभित° । २ क. जप्त्वा नामा° । ३ ख. कुञ्जपेद्यां स° । ४ ख. समन्वितः । ५ क. समास्थाय । ६ ख. °तदा । कु° । ७ ख °त्याग्नौ वि° । ८ क. °धिना वाऽ° । ९ ख. त्रिभिः । १० ख. °त्तरस° । ११ ख. °तो भवनं वि° । १२ ख. °ह्मणः स्तुत्यै सू° ।

पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च । वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् १४३
नयनोन्मीलनं कुर्यात्सुमुहूर्तेन वैष्णवः । महाभागवतश्रेष्ठः सूक्ष्महेमशलाकया १४४
द्वयेनैव प्रकुर्वीत नयनोन्मीलनं हरेः । निवेश्य भद्रपीठे तु स्नापयेत्सुसमाहितः १४५
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्ऋत्विजः कलशोदकैः । ततस्तु[1] मध्यमं कुम्भमादाय द्विजसत्तमः १४६
स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन[2] शतवारं समाहितः । सौवर्णेन च ताम्रेण शङ्खेन रजतेन वा १४७
स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैरुद्धृत्य शुभचन्दनैः । मन्त्रेण स्नापयित्वा तु तुलसीमिश्रितैर्जलैः
वासोभिर्भूषणैः सम्यगलंकृत्य च वैष्णवः । उपचारैः समभ्यर्च्य पश्चान्नीराजयेत्तदा
अलंकृते शुभे गेहे पीठे संस्थापयेद्धरिम् । सूक्तेनोत्तानपादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने १५०
अष्टोत्तरशतं(त) वारं[3] शुभमन्त्रचतुष्टयात् । ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतोत्तमः
नत्वा गुरुं[4] परं धाम्नि स्थितं देवं जनार्दनम्[5] । ध्यात्वैवं मन्त्ररत्नेन तस्मिन्बिम्बे[6] निवेशयेत्
अर्चयित्वोपचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत् । *दर्पणं कपिलां कन्यां शङ्खं दूर्वाक्षतान्पयः
सौवर्णमाज्यं लाजांश्च मधुसर्षपमञ्जनम् । एवं त्रयोदश मासि मङ्गलानि निवेदयेत्
तथैव दश मुद्रास्तु मन्त्रेणैव समीक्षयेत् ॥ १५४
[6]द्विधं मूर्तिमन्त्रेण पश्चाद्दशशतानि तु । पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या च जपेच्च सुसमाहितः १५५
सतिलैस्तण्डुलैः शुभ्रैर्जुहुयाच्च द्विजोत्तमाः । आशिषो वाचनं कृत्वा दीपैर्नीराजयेत्तदा
भोजयित्वा ततो विप्रान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् । आचार्यमृत्विजश्चापि विशेषेण समर्चयेत् १५७
तदाग्निं +संग्रहेन्नित्यं होमार्थं परमात्मनः । त्रिरात्रमुत्सवं तत्र कुर्याच्छक्त्या यतात्मवान्
वैष्णवैः पावमानैश्च तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् । आज्येन चरुणा वाऽपि होमं कुर्वीत वैष्णवः
प्रत्यहं भोजयेद्विप्रान्वैष्णवान्घृतपायसम् । तन्मूर्तिप्रीतये शक्त्या दद्याद्वासांसि दक्षिणाः
कुर्यादवभृथं[7]त्वेवं महाभागवतैः सह । सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः
नद्यामवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ १६१
अस्यवामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम् । आज्येन मूलमन्त्रेण सहस्रं जुहुयात्तदा[9] १६२
आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्द्विजसत्तमान् । एवं संस्थापयेद्देवमर्चयेद्विधिना सह[8]
गृहार्चायां स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत् । [10]आधिवासनं[11]नैवेद्यादिम[12]न्त्रतन्त्रं विवर्जयेत् १६४

---

* इत आरभ्य निवेदयेदित्यन्तं न क. पुस्तके । + विकरणव्यत्ययः ।

---

१ ख. °तस्तन्मध्य° । २ क. °मन्त्रत्वेन । ३ क. °रं पृथग्मन्त्रै° । ४ ख. गुरुम्परं । ५ ख. सनातनम् । ६ ख. तद्विम्बम्° । ७ ख. पापमामुश्च । ८ ख. °थेष्टिं च म° । ९ ख. तदा । १० क. आदिवासने वै° । ११ ख. °नमेधा° । १२ ख. °न्त्रमन्त्रवि° ।

एकत्र पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽहनि। पञ्चामृतैः स्नापयित्वा पश्चादुद्वर्तनादिकम् १६९
आदाय कलशं शुद्धं पवित्रोदकपूरितम् । निक्षिप्य पञ्च रत्नानि सुवर्णं तुलसीदलम्
चन्दनाक्षतदूर्वाश्च तिलान्धात्रीं च सर्षपम्। अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चान्मन्त्ररत्नेन वैष्णवः
शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेचयेत्। सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च १६८
नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः। स्नाप्यं मन्त्रैर्भूषणैश्च शुभे धान्ये निवेशयेत्
स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादि पूर्ववत्। होमं कुर्याद्गवाज्येन पायसान्नेन वैष्णवः
कर्तुरौपासनाग्नौ तु होममन्त्र(?)विशिष्यते।प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयाद्घृतपायसम् १७१
अस्यवामेति सूक्तेन गवाज्यं जुहुयात्ततः। मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् १७२
तद्बिम्बमूर्तिमन्त्रेण तिलहोमं तथैव च। अविज्ञातस्तु(ते तु) तन्मन्त्रं(न्त्रे) मूलमन्त्रेण वा यजेत्
यजेच्छ्रीभू(भू)प्रकाशैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया। वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समापयेत्
नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा। निवेश्याऽऽवाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः
मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात्पुष्पाञ्जलिं यजेत्। तस्मिन्बिम्बे तु तन्मूर्तिं ध्यात्वा नियतमा-
नसः १७६
अष्टोत्तरसहस्रं तु दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः। सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पायसान्नं घृतान्वितम्। शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्च-
येद्गुरुम् १७८
सहस्रनामभिः स्तुत्वा आशीर्भिरभिवादयेत्। प्रदक्षिणनमस्कारान्कुर्वीतात्र पुनः पुनः
प्रसीद मम नाथेति भक्त्या संप्रार्थयेद्विभुम्। दीपैर्नीराजयेत्पश्चाच्छ्रीसूक्तेन समाहितः
हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम्। ध्यायन्कमलपत्राक्षं भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे
एवं गृहार्चां बिम्बस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः। अर्चयेद्विधिना नित्यं यावद्देहनिपात-
नम् १८२
शालग्रामशिलायां तु पूजनं परमात्मनः। कोटिकोटिगुणाधिक्यं भवेदत्र न संशयः १८३
न जपो नाधिवासश्च न च संस्थापनक्रिया। शालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन्संनिहितः
सदा १८४
मूर्तीनां तु हरेः साक्षाद्यस्यां प्रीतिरनुत्तमा। तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत्तद्विधानतः
मूर्त्यन्तरमबिम्बे तु न यष्टव्यं तदेव तत्। शालग्रामशिलायां तु यष्टव्या इष्टमूर्तयः १८६
अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं(मो) दर्शनं नृणाम्। शालग्रामशिलायां तु सर्वं कोटिगुणं भवेत्

---

१ ख. °त्य वस्त्रैर्भू°। २ क. °द्बिम्बं मू°। ३ क. यते श्रीभूप्र°। ४ ख. °श्चाच्छ्रक्त्या तेन। ५ ख. °त्तरम्। ए°। ६ क. देहं। ७ ख. हरेस्तस्य यस्यां। ८ क. मूर्ति तर्हि न। ९ क. °न्तरं न बि°।

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः। यो वहेच्छिरसा नित्यं शालग्रामशिलाज-
लम् १८८
असत्यकथनं हिंसामभक्ष्याणां च भक्षणम्। शालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात्
द्विजानामेव नान्येषां शालग्रामशिलार्चनम्। बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद्द्विजः सदा
पठेद्वाऽप्यर्चयेद्विष्णुं विशिष्टः शूद्रयोनिजः। स्थण्डिले हृदये वाऽपि पूजयेत्तद्द्विजः
सदा १९१
वाराहं नारसिंहं च हयग्रीवं च वामनम्। ब्राह्मणः पूजयेद्विष्णुं यज्ञमूर्तिं च केवलम् १९२
क्षत्रियः पूजयेद्रामं केशवं मधुसूदनम्। नारायणं वासुदेवमनन्तं च जनार्दनम् १९३
प्रद्युम्नमनिरुद्धं च गोविन्दं चाच्युतं हरिम्। संकर्षणं तथा कृष्णं वैश्यः संपूजयेत्तथा
बालं गोपालवेषं वा पूजयेच्छूद्रयोनिजः। सर्व एव हि संपूज्या विप्रेण मुनिसत्तमाः
सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्याः सर्वसिद्धिदाः। तस्माद्द्विजोत्तमः पूज्यः सर्वेषां भूतिमि-
च्छताम् १९६
पञ्चसंस्कारसंपन्नो मन्त्ररत्नार्थकोविदः। शालग्रामशिलायां तु पूजयेत्पुरुषोत्तमम्
पूजितस्तुलसीपत्रैर्[3]ददाति सकलं हरिः॥ १९७
यः श्राद्धं कुरुते विप्रः शालग्रामशिलाग्रतः। पितॄणां तत्र तृप्तिः स्याद्गया श्राद्धादनन्त-
कम् १९८
जप्तं हुतं तथा दानं वन्दनं च जलक्रिया। शालग्रामसमीपे तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् १९९
ध्यात्वा कमलपत्राक्षं शालग्रामशिलोपरि। पौरुषेण तु सूक्तेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् २००
अनुष्टुबस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबन्त्वा(न्त्याऽ)स्य[5] देवता। पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः
स्मृतः २०१
प्रथमां विन्यसेद्वामे द्वितीयां दक्षिणे करे। तृतीयां वामपादे च चतुर्थीं दक्षिणे करे २०२
पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा। सप्तमीं वामकट्यां तु अष्टमीं दक्षिणेऽपि च
नवमीं नाभिदेशे तु दशमीं हृदि विन्यसेत्। एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके २०४
त्रयोदशीं दक्षिणे तु स्वास्यदेशे चतुर्दशीम्। अक्ष्णोः पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीं चैव विन्य-
सेत् २०५
एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत्। सहस्रार्कप्रतीकाशं कन्दर्पायुतसंनिभम्
युवानं पुण्डरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम्। पीनवृत्तायतैर्दोर्भिश्चतुर्भिर्भूषणान्वितैः २०७
चक्रं पद्मं गदां शङ्खं बिभ्राणं पीतवाससम्। शुक्लपुष्पानुलेपं च रत्नहस्तपदाम्बुजम् २०८

१ ख. °सदा। वा°। २ क. बालगो°। ३ ख. र्दयाद्धि स°। ४ ख. °न्तरम्। ५ क. त्रिविष्टुप्स्य।
६ क. °भिर्भूषितं भूष°।

सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम्। श्रिया भूम्या समाश्लिष्टं पार्श्वे ध्यात्वा समर्च-
येत् २०९
यथाऽऽत्मनि तथा देवे न्यासकर्म समाचरेत्। आद्ययाऽऽवाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया २१०
तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थ्याऽर्घ्यं निवेदयेत्। पञ्चम्याऽऽचमनीयं तु दातव्यं च ततः
क्रमात् २११
षष्ठ्या स्नानं च सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम्। अष्टम्या चैव गन्धं तु नवम्या च सुपुष्पकम्
दशम्या धूपकं चैव एकादश्याऽथ दीपकम्। द्वादश्या च त्रयोदश्यां नैवेद्यं च निवेदयेत्
चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम्। *षोडश्या शयनं दत्त्वा शेषकर्म समाचरेत्
स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाऽऽचमनं चरेत्। हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाऽऽज्याहुतीः
क्रमात् २१५
तथैवाऽऽज्येन होतव्यमृग्भिः पुष्पाञ्जलिं चरेत्। तच्च सर्वं [2]जपेद्भूयः पौरुषं सूक्तमुत्तमम्
कृत्वा माध्याह्निकं स्नानमूर्ध्वपुण्ड्रधरस्ततः। नित्यां संध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम्
हरिं ध्यायन्नुदुत्योर्ध्वं हंसः शुचिषदित्यृचा। सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन्प्राणानायम्य पूर्वतः
सौरेण चानुवाकेन उपस्थानजपं तथा। [5]आत्मानं परिषिच्याथ दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् २१९
दक्षिणाङ्के तु विन्यस्य जपयज्ञाप्तये बुधः। सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा २२०
शक्त्या च चतुरो वेदान्पुराणं वैष्णवं जपेत्। चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरेः २२१
ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा चाऽप उपस्पृशेत्। पूर्ववत्तर्पयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा २२२
देवानृषीन्पितॄंश्चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः। निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत्
पूजयित्वाऽच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः। दैवं भूतं पैतृकं च मानुषं च विधानतः
प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यजेत्ततः। वैकुण्ठं वैष्णवं होमं पूर्ववज्जुहुयात्तदा २२५
चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पश्चाद्विनिक्षिपेत्। द्वारि गोदोहमात्रं तु तिष्ठदतिथिवाञ्छया
भोजयेच्चाऽऽगतान्काले फलमूलौदनादिभिः। महाभागवतान्विप्रान्विशेषेणैव पूजयेत्
मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः। गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलै[8]र्धूपदीपनिवेदनैः २२८
ब्रह्मासने निवेश्यैव पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः। सकृत्संपूजिते विप्रे महाभागवतोत्तमे २२९
षाष्टिं वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत्। मोहादन(द्वि ना)र्चयेद्यस्तु महाभागवतोत्तमम्

* एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते क. पुस्तके।

१ ख. °श्या चरुं दिव्यं नि°। २ ख. °पेत्सद्यः पौ°। ३ ख. °यप्रणदः स्यादेनसः शुचिरित्यृ°। ४ क. सौवर्णेनानु°। ५ ख. °नं च परीक्ष्याथ। ६ ख. °कुण्ठवै°। ७ क. °द्यार्घाच°। ८ ख. °धूपैर्दीपैर्निवे°।

कोटिजन्मार्जितात्पुण्याद्दृश्यते नात्र संशयः । गृहे तस्यै न चाश्नाति शतवर्षाणि केशवः
मुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतोत्तमः । तस्मिन्संपूजिते विप्रे पूजितं स्याज्जगत्त्रयम् २३२
अर्थपञ्चकतत्त्वज्ञः पञ्चसंस्कारसंस्कृतः । नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतोत्तमः २३३
काले समागते तस्मिन्पूजिते मधुसूदनः । क्षणादेव प्रसन्नः स्यादीप्सितानि प्रयच्छति
महाभागवतानां च पिबेत्पादोदकं तु यः । शिरसा वा[3] धरेद्भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते
यस्मिन्कस्मिन्हि वसति महाभागवतोत्तमे । अप्येकरात्रमथ वा तद्देशस्तीर्थसंमितः २३६
भोजयित्वा महाभागान्वैष्णवानतिथीनपि । ततो बालसुहृद्वृद्धान्बान्धवांश्च समागतान्
भोजयित्वा यथाशक्त्या(क्ति)यथाकालं जितक्षुधः । भिक्षां दद्यात्प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्म-
चारिणाम् २३८
शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि श्रान्तः क्षुधातुरः । भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागतो यदि
पाषण्डः पतितो वाऽपि क्षुधार्तो गृहमागतः । नैव दद्यात्स्वपाकान्नमाममेव प्रदापयेत्
स्वशक्त्या तर्पयित्वा च ह्यतिथीन्गृहमागतान् । सम्यङ्निवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत
वाग्यतः २४१
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च सम्यगाचम्य वारिणा । विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे
प्राग्वा प्रत्यङ्मुखो वाऽपि जान्वोरन्तःकरः शुचिः । उदङ्मुखो वा पै[6](पि)ठ्ये तु समासी-
ताभिपूजितः २४३
वंशतालादिपत्रैस्तु कृतं वसनमश्म च । कापालमिष्टकं वाऽपि पर्णं तृणमयं तथा २४४
चर्मासनं शुष्ककाष्ठं शिलेपं पर्यङ्कमेव च । निषिद्धं दारुपीठं च दान्तमस्थिमयं च यत् २४५
दग्धं परी[11]वि(स्थि)तं तालमायसं च विवर्जयेत् । विभीतकं तिन्दुकं च करञ्जं व्याधिघातकम्
भल्लातकं कपित्थं च हिन्तालं शिग्रुमेव च । निषिद्धतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः २४७
शुद्धदारुमये पीठे समासीने कुशोत्तरे । पीठं[12] त्वलाभे सौम्ये[13] स्यात्केवलं कुशविष्टरम्
चतुरस्रं त्रिकोणं च वर्तुलं चार्धचन्द्रकम् । वर्णानामानुपूर्व्येण मण्डलानि यथाक्रमात्
स्वलंकृते मण्डलेऽस्मिन्विमलं भाजनं न्यसेत् । स्वर्णं कांस्यं च रौप्यं च पर्णं वा शास्त्रचो-
दितम् २५०
चतुःषष्टिपलं कांस्यं तदर्धं पादमेव वा । गृहिणामेव भोज्यं स्यात्ततो हीनं तु वर्जयेत् २५१
पलाशपद्मपत्रे[14] तु गृही यत्नेन वर्जयेत् । यतीनां च वनस्थानां पितॄणां च शुभप्रदम् २५२

---

१ क. °स्य समस्तानि श° । २ ख. °वतः स्मृतः । का° । ३ ख. वा श्रयेद्द° । ४ ख. °स्वपकान्न° । ५ ख. °गित्वैवमतिथीनागतान्गृहे । स° । ६ क. पैत्रे । ७ ख. च । कपा° । ८ ख. वर्णे । ९ ख. खलं । १० ख. °द्धधातुपी° । ११ क. जयातितं । १२ ख. पीठस्व° । १३ क. सौम्यस्य केव° । १४ क. °त्रेषु गृहिणां तु वि° ।

वटाश्वत्थार्कपर्णानि कुम्भी[1]तिन्दुकयोस्तथा । एरण्डताले[2]बिल्वेषु कोविदारकरञ्जके
भल्लातका[3]श्व पर्णानां पर्णानि परिवर्जयेत् । मोचागर्भपलाशं च वर्जये[4]त्सर्वकर्मसु २५४
मधूकं कुटजं[5] चैव ब्राह्मं प्लक्षमुदुम्बरम् । मातु[6]लुङ्गं पानसं च मोचाचर्मदलानि च २५५
पाला[7]शपर्णं श्रीपर्णं शुभानीमानि भोजने । यथा[8]लाभोपपन्नेन भोजने घृतसंस्कृते २५६
पत्न्यादिभिर्दत्त[9]मन्नं वासुदेवार्पितं शुभम् । गायत्र्या मूलमन्त्रेण संप्रोक्ष्य शुभवारिणा
ऋतं[10]त्वसत्याभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिषेचयेत् । अन्नरूपं विरा[11]ट्पुरुषं ध्यात्वा मन्त्रं जपे-
द्बुधः २५८
ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम् । शङ्खचक्रगदापद्मपाणिं वै दिव्यभूषणम्
मनसैवार्चयित्वाऽथ मूलमन्त्रेण वैष्णवः । पादोदकं हरेः पुण्यं तुलसीदलमिश्रितम् २६०
अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत् । उद्दिश्यैव हरिं प्राणाञ्जुहुयात्सघृतं हविः २६१
अन्नालाभे तु होतव्यं शाकमूलफलादिभिः । पञ्चप्राणाद्याहुतयो मन्त्रैस्तैर्जुहुयाद्धरेः
श्रद्धायां प्राणे[12] न(नि)विष्टेति मन्त्रेण यथा[13]क्रमम् । तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायेति यजे-
द्धविः २६३
मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानायेत्यनन्तरम् । कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्व्यानायेत्याहुतिं ततः
कनिष्ठातर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायेति वै यजेत् । समानायेति जुहुयात्सर्वैरङ्गुलिभिर्द्विजः २६५
अयमाग्निर्वैश्वा[14]नरिरित्यात्मानमनन्तरम् । शतमष्टोत्तरं मन्त्रं मनसैव[15] जपेत्ततः २६६
ध्या[16]येन्नारायणं देवं[17] भोजनं तु यथाक्रमम् । वक्त्रादपातयन्ग्रासं चिन्तयन्मधुसूदनम्
नासनारूढपादस्तु न वेष्टितशिरास्तथा । न स्कन्दयन्न च हसन्बहिर्नाप्यवलोकयन्
नाऽऽत्मीयान्मलपञ्जल्पन्बहिर्जानुकरो न च । [18]न पादारोपितकरः पृथिव्यामपि वा न च
न प्रसारितपादश्च नोत्सङ्गकृतभाजनः । नाश्नीयाद्भार्यया सार्धं न पुत्रै[19]र्वा कदा चन २७०
न शयानो नातिसङ्गो न विमुक्तशिरोरुहः । अन्नं वृथा न विकिरन्निष्ठीवि[20]न्नतिकाङ्क्षया
नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्त्रार्धोपवेष्टितः । प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात्पैतृकं यदि
चषके पुटके वाऽपि पिबेत्तोयं द्विजोत्तमः ॥ २७२
तक्रं वाऽप्यथ वा क्षीरं पानकं वाऽपि भोजने । वक्त्रेण सान्तर्धानेन दत्तमन्येन वा पिबेत्

---

१ क. कुम्भिति । २ क. °लपत्रेषु । ३ ख. °काश्वप° । ४ ख. °येत्तत्तु सर्वदा म° । ५ ख. °जं ब्राह्म-जम्बूप्ल° । ६ ख. °तुलङ्गं । ७ ख. °लाक्ष्यवर्णं श्री° । ८ ख. °थाकालोपपन्ने तु भो° । ९ ख. °त्तवस्तु वास्तु देवार्पिते शुभे । गा° । १० क. ऋतं स° । ११ ख. °राजं संध्या । १२ ख. णे निष्टेति । १३ ख. °क्रमतः । त° । १४ क. °नरेत्यात्मानम् । १५ क. °व यजेत्त° । १६ ख. ध्यायन्ना° । १७ ख. °वं भुञ्जीयात्तु यथासुखम् । १८ ख. नवादक्रोपितनरः । १९ ख °र्वाऽपि विह्वलः । न श° । २० ख. °वन्नाति° ।

ग्रासशेषं न चाश्नीयात्पीतशेषं पिबेन्न तु । शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत्
उद्धृत्य वामहस्तेन तोयं वक्त्रेण यः पिबेत् । स सुरां वा पिबेद्व्यक्तां सद्यः पतति रौरवे
शब्देनापोशनं पीत्वा[1] शब्देन दधिपायसे । शब्देनान्नरसं क्षीरं पीत्वैव पतितो भवेत्
प्रत्यक्षलवणं शुक्तं[2] क्षीरं लवणसंयुतम् । दधि हस्तेन मथितं सुरापानसमं स्मृतम् २७७
आरनालरसं तद्वत्तथैवानर्पितं हरेः । आयसेन तु पात्रेण नैव दद्याद्घृतादिकम् २७८
नोच्छिष्टं घृतमादद्यात्पैतृके भोजने विना । तथैव तु पुरोडाशं पृषदाज्यं च माक्षिकम्
पानीयं पायसं क्षीरं घृतं लवणमेव च । हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसभक्षणम् २८०
अपूपं पायसं मा[3]षं यावकं कृसरं मधु । केवलं यो वृथाऽश्नाति तेन भुक्तं सुरासमम् २८१
करञ्जमूलकं शिग्रु लशुनं तिलपिष्टकर्भ[4] । तलास्थिश्वेतवृन्ताकं सुरापानसमं विदुः २८२
अन्यच्च फलमूला[5]दि भक्ष्यपानादिकं च यत् । स्रक्चन्दनादि ताम्बूलं यो भुङ्क्ते ह्यनर्पितम्
कल्पकोटिसहस्राणि रेतोविण्मूत्रभाग्भवेत् ॥ २८४
तस्मात्सर्वं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत् । सपवित्रेण यो भुङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् २८५
ध्यायन्नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान् । भुं[6]क्त्वा व(चा)नतितृप्त्यै(प्त्यै)व प्राशयेदम्बु निर्मलम् २८६
अमृतापिधानमसीति मन्त्रेण कुशपाणिना । किंचिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा २८७
पैतृकेण तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम् । रौरवे नरके घोरे वसतां क्षुत्पिपासया २८८
तेषामन्नं सोदकं च अक्षय्यमुपतिष्ठतु । इति दत्त्वोदकं तेषां तस्मिन्नेवाऽऽसने स्थितः
प्रक्षाल्य हस्तौ पादौ च मुखं संशोध्य वारिभिः । द्विराचम्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेज्जलम् २९०
पीत्वा मन्त्रजलं पश्चादाचम्य हृदयाम्बुजे । राममिन्दीवरश्यामं चक्रशङ्खधनुर्धरम्
युवानं पुण्डरीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः[7] ॥ २९१
विभावसुमुपस्पृश्य समासीनः सुखासने । वेदमध्यापयेच्छिष्यान्शास्त्रं वा धर्मसंहिताम्
रवावस्तमिते संध्यां बहिः कुर्वीत पूर्ववत् । बहिः संध्या शत (दश)गुणं गोष्ठे शतगुणं तथा २९३
गङ्गाजले सहस्रं स्यादनन्तं विष्णुसंनिधौ[8] ॥ २९४
उपास्य पश्चिमां संध्यां जप्त्वा जप्यं समाहितः । पूर्ववत्पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः

---

१ क. °त्वा पैतृके पतति रौरवे । शब्देनापोशनं पीत्वा पैतृके पति° । २ क. युक्तं । ३ ख. मांसं । ४ ख. °म् । ताला° । ५ ख. °द्यं भक्ष्यं पा° । ६ क. भुक्त्वैवं न । ७ ख. °धः । सुखासने समासीनो वेदमध्यापयेत्ततः । सच्छिष्यान्यांस्तु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहिताम् । इतिहासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा । रवावस्तं गते । ८ क. °तु । संध्याकोटिगुणितं गो° ।

अष्टाक्षरविधानेन निवेद्यैवं समाहितः। सायमौपासनं हुत्वा वैष्णवं होममाचरेत् २९६
ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम्। तिलव्रीह्याज्यचरुभिस्तत्रैकेनापि वा यजेत्
वैश्वदेवं भूतबलिं हुत्वा दत्त्वा च आचमेत्। शय्यायां विन्यसेद्देवं पर्यङ्के समलंकृतम्
सविताने गन्धपुष्पधूपैरामोदिते शुभे। शाययित्वा च देवेशं नारायणमनामयम् २९९
कालजीमूतसंकाशं मन्दस्मेरमुखाम्बुजम्। कोटिकन्दर्पलावण्यं देवीभ्यां सहितं हरिम्
हिरण्यगर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च। कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् ३०१
श्रिये जात इत्यृचैव ध्रुवसूक्तेन च द्विजः। [*दीपैर्नीराजनं कृत्वा पश्चादर्घ्यं निवेदयेत्
सुवाससा य(ज)वनिकां विन्यस्याथ समाहितः । द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम्
अस्त्रैश्च शङ्खचक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां सुविन्यसेत् । स्तोत्रैः स्तुत्वा नमस्कृत्वा(त्य)पुनः पुनर-
नन्तरम् ३०४
वैष्णवैश्च सुहृद्भिश्च भुञ्जीयादर्पितं हरेः। आचम्याभिमुखस्पृश्य समासीनस्तु वाग्यतः
ध्यायन्हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम्॥ ३०५
शेषाहिशायिनं देवं मनसैवार्चयेत्ततः। शयीत शुभशय्यायां विमले शुभमण्डले ३०६
ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना पञ्चसु पर्वसु। पुत्रार्थी चेत्तु युग्मासु स्त्रीकामी विषमासु च
न श्राद्धदिवसे चैव नोपवासादिने तथा। नाशुचिर्मलिनो वाऽपि न चैव मलिनां तथा
न क्रुद्धां न च क्रुद्धः सन्न रोगी न च रोगिणीम् । न गच्छेत्क्रूरदिवसे मघामूलद्वयोरपि
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय आचामेत्प्रयतात्मवान्। यतिश्च ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तथा
अजिने कम्बले वाऽपि भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे। ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरन्विजिते-
न्द्रियाः ३११
अर्पयेद्वाऽर्चयेद्विष्णुं त्रिकालं श्रद्धयाऽन्वितः । आचरेयुः परं धर्मं यथावृत्त्यनुसारतः
प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत्पुण्यनामभिः। शौचादिकं तु यत्कर्म पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत्
नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत्पतिमव्ययम्। तत्तत्काले तु तन्मूर्तेरर्चनं मुनिभिः स्मृतम् ३१४
प्रसुप्ते पद्मनाभे तु नित्यं मासचतुष्टयम्। द्रोण्यां दोलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्विभुम्
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं रमया सह । नीलजीमूतसंकाशं सर्वालंकारसुन्दरम् ३१६
कौस्तुभोद्भासिततनुं वैजयन्त्या विराजितम् । लक्ष्मीघनकुचस्पर्शशुभोरस्कं सुवर्चसम्
ध्यात्वैवं पद्मनाभं तु द्वादशार्णेन नित्यशः । पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैस्त्रिसंध्यास्वपि वैष्णवः]
निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः। सहस्रं शतवारं वा द्वयं मन्त्रं जपेत्सुधीः ३१९
द्वादशार्णं मनुं चैव जप्त्वाऽऽज्येन तिलैश्च वा। केवलं चरुणा वाऽपि जुहुयात्प्रतिवासरम्

* धनुश्चिह्नान्तर्गतो ग्रन्थः ख. पुस्तक एवास्ति ।

१ ख. कृते। स ।

अधःशायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जितः। वार्षिकांश्चतुरो मासानेवमभ्यर्च्य केशवम्
बोधयित्वाऽथ कार्तिक्यां दद्यात्पुष्पाण्यनेकशः। साज्यैस्तिलैः पायसेन मधुना च सह-
स्रशः १२२
मूलमन्त्रेण जुहुयात्सूक्तैश्चावभृथं ततः। सहस्रनामभिः कृत्वा दद्यादर्पणमेव च १२३
गृहं गत्वाऽथ देवेशं पूजयित्वा यथाविधि । भोजयेद्वैष्णवान्विप्रान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
शुक्लपक्षे नभोमासि द्वादश्यां वैष्णवः शुचिः। पवित्रारोपणं कृत्वा नाभिमात्रायतं न्यसेत्
तथा वक्षसि पर्यन्तं सहस्रं तान्तवं स्मृतम्। कुशग्रन्थिसहस्रं तु पादान्तं विन्यसेत्ततः१२६
सौवर्णीं राजतीं मालां शतग्रन्थियुतां न्यसेत्। मृणालतान्तवं पश्चात्पुष्पमालां ततः परम्
शतमौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्यपि । उपोष्यैकादशीं तत्र रात्रौ जागरणान्वितः
अभ्यर्चयेज्जगन्नाथं गन्धपुष्पफलादिभिः॥ १२८
नीत्वा रात्रिं नर्तनाद्यैः प्रभाते विमले नदीम्। गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेशमर्चयेत्
सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैर्मध्वाज्यतिलपायसैः ॥ १२९
+हुत्वा दत्त्वा दशार्णेन सहस्रं जुहुयात्ततः। पश्चादारोपयेद्विष्णोः पवित्राणि शुभानि वै
पवस्व सोम इति च जपन्सूक्तं सुपावनम् । निवेदयेत्पवित्राणि तथा विष्णोर्यथाक्रमम्
मन्दिरं कुशयोक्त्रेण वेष्टयन्परमात्मनः। वितानपुष्पमालाद्यैरलंकृत्य च सर्वतः १३२
सहस्रं द्वादशार्णेन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत्। अथोपनिषदुक्तानि पञ्च सूक्तान्यनुक्रमात्
त्वयाह्न्पीतामिज्यादि(?) जपन्पुष्पाञ्जलिं ततः। ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं कुर्वीत
पारणम् १३४
शक्तश्चेदुत्सवं कुर्यात्त्रिरात्रं वैष्णवोत्तमः। प्रत्यब्दमेवं कुर्वीत पवित्रारोपणं हरेः १३५
क्रतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः । तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन
संप्राप्ते कार्तिके मासे सायाह्ने पूजयेद्धरिम् । हृद्यैः पुष्पैश्च जातीभिः कोमलैस्तुलसीदलैः
अर्चयेद्विष्णुं गायत्र्याऽनुवाकैर्वैष्णवैरपि। पात्रमान्यैश्च तन्मासं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत्
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा । अष्टाविंशतिं वा शक्त्या दद्याद्दीपान्सुपालिकान्
सुवासितेन तैलेन गव्येनाऽऽज्येन वा हरेः। अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत् १४०
मनुना वैष्णवेनापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया । हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यात्ताभ्यामेव तथा
विभोः १४१

+ इत आरभ्य न्यसेदित्यन्तग्रन्थव्यत्यासः क. पुस्तके ।

---

१ क. °म् । शुक्लप्र° । २ ख. °ष्णवैः सूक्तैर्म° । ३ ख. °क्रमात् । म° । ४ ख. °त् । त्वेहयत्पीत° । ५ ख. शक्त्या वा चोर्ज्ज° । ६. क. वा । शक्त्या दद्याद्द्विजान्सर्वान्सुपरिपा° । ७ ख. दत्त्वा ताभ्या° । ८ ख. तदा ।

हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः। ३४२
तैलं शुक्लं[1] तथा मांसं निष्पावान्माक्षिकं तथा। चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि
भोजयेद्वैष्णवान्विप्रान्नित्यं दानानि[2] शक्तयः। अन्ते च भोजयेद्विप्रान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ३४४
एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके कृतकोटिभिः। पुण्यं प्राप्यानघो भूत्वा विष्णुलोके महीयते
दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा वेलायामरुणोदये। उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीमपि वैष्णवः
स्नात्वाऽऽमलक्या नद्यां तु विधानेन हरिं यजेत्। सुगन्धकुसुमैः शुभ्रैरुपचारैश्च सर्वशः[3]
रात्रौ जागरणं कृत्वा पुराणं(ण) संहितां पठेत्। ३४७
जागरेऽस्मिन्नशक्ते(क्त)श्चेद्दर्भानास्तीर्य वैष्णवः। पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्समाहितः ३४८
ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जलैः। स्नात्वा संतर्प्य देवेशं तुलसीमूलमन्त्रतः[4] ३४९
द्वयेन वा विष्णुसूक्तैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलींस्ततः। तथैव जुहुयादाज्यं मन्त्रेणैव शतं ततः
पायसान्नं निवेद्येशे ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः। ध्यायन्कमलपत्राक्षं स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः
अहःशेषं[5] तु निनयेत्पुराणं वाचयन्बुधः[6]। सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायां पूजयेद्धरिम् ३५२
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैरपि। ब्राह्मणस्य तु(स्पत्य)सूक्तैश्च शनैर्दोलां प्रचालयेत्[7] ३५३
इतिहासपुराणाभ्यां गीतवाद्यैः प्रबन्धकैः। एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः ३५४
मध्याह्ने पूजयेद्देवं[8] वैष्णवर्क्षे समाहितः। चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः सितैरपि ३५५
वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम्। न करीन्द्रेति[9] सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः ३५६
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात्पुष्पाणि भक्तितः। तथैव होमं कुर्वीत तिलैर्व्रीहिभिरेव वा ३५७
सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयेत्। दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान्भोजयेत्ततः ३५८
मन्दवारे तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः। तिलैः स्नात्वा विधानेन संतर्प्य च सनातनम्
नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः। मन्त्रराजेन गायत्र्या मूलमन्त्रेण वा यजेत् ३६०
अखण्डबिल्वपत्रैश्च जातिकुन्दैश्च[10] यूथिकैः[11]। पत्रैश्च पञ्चशान्त्या च त्वमग्ने[12] द्युभिरिति च
दद्यात्पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रेणैव[13] शतं यथा। आभ्यामेवानुवाकाभ्यां प्रत्यृचं जुहुयाद्घृतम् ३६२
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं बिल्वपत्रैर्घृतान्वितैः। वैकुण्ठपार्षदं[14] हुत्वा होमशेषं समापयेत् ३६३

---

१ ख. शुष्कं। २ ख. दानादि। ३ क. नित्यशः। ४ ख. °लस्या मू°। ५ ख. °षं समानीय पुरा°। ६ क. °न्बुधैः सा°। ७ क प्रवारयेत्। ८ ख.° येद्विष्णुं वैष्णवेन स°। ९ क. कलिन्द्रे°। १० क. जातीकुन्दैश्चयूथकैः। ११ ख. °कैः। छन्नः पद्मोशनाशान्त्यास्त्वम°। १२ क. त्वरमानेद्युतिरिति। १३ क. °णैवस°। १४ क. °कण्ठं पा°।

मधुशर्करसंयुक्तानपूपान्मोदकांस्तथा । मण्डकान्विविधान्भक्ष्यान्सूपान्नं मधुमिश्रितम्
सुवासितं पानकं च नृसिंहाय समर्पयेत् । नृत्यं गीतं तथा वाद्यं कुर्वीत पुरतो हरेः ३६५
भोजयेच्च ततो विप्रानत्र सप्ताथ पञ्च वा[1] । तदर्पितहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम्
ध्यायन्नृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्या[3]ज्जितेन्द्रियः । एवं शनिदिने देवमभ्यर्च्य नरकेसरिम्
सर्वान्कामानवाप्नोति सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ३६७
षष्टिवर्षसहस्रं स पूजां प्राप्नोति केशवः । कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपदमाप्नुयात् ३६८
प्रायश्चित्तमिदं गुह्यं पातकेषु महत्स्वपि । अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ३६९
पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्मिं[6]न्निशाकरे । स्नात्वा संपूजयेद्विष्णुं वामनं देवमव्ययम्
समासीनं महात्मानं तस्मिन्पूर्णेन्दुमण्डले । संतर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमिश्रितैः ३७१
तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत्परमेश्वरम् । तुलसीकुन्दकुसुमैरथ पुष्पाञ्जलिं चरेत् ३७२
त्वं सोम इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् । पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ३७३
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तेन प्रत्यृचं तथा । अग्निसोमानुवाकेन समिद्भिः पिप्पलैर्यजेत् ३७४
सहस्रनामभिः स्तुत्वा नमस्कृत्वा(त्य) जनार्दनम् । वैष्णवान्भोजयेत्पश्चात्पायसान्नेन
शक्तितः ३७५
स्वयं भुक्त्वा हविःशेषं शयीत नियतेन्द्रियः । एवं संपूज्य देवेशं[9] पौर्णमास्यां जनार्दनम्
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् । ३७७
मघायामपि पूर्वाह्णे स्नात्वा कृष्णं जलैर्द्विजः । संतर्प्य मूलमन्त्रेण तिलमिश्रितवारिभिः
तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेदच्युतं ततः । कृष्णैश्च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि ३७९
शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः । अस्यवामेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः ३८०
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृ[10]ष्णैश्च तुलसीदलैः । तथैव जुहुयादग्नौ तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ३८१
आज्येन पौरुषं सूक्तं प्रत्यृचं जुहुयात्ततः । नारायणानुवाकेन उपस्थाय जनार्दनम्
सुसंयावैः सौहृदैश्च शाल्यन्नं विनिवेदयेत् । वैष्णवान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः
तस्यां रात्रौ जपन्मन्त्रमयुतं हरिसंनिधौ । वैष्णवैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः ३८४
पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे । एवं संपूज्य देवेशं मघायां वैष्णवोत्तमः ३८५
उद्धृत्य वंशजान्सर्वान्वैष्णवं पदमाप्नुयात् । ३८६
व्यतीपाते तु संप्राप्ते हयग्रीवं जनार्दनम् । पुष्पैश्च[12] करवीरैश्च पुण्डरीकैः समर्चयेत् ३८७

---

१ क. °वा । हर्यार्पि° । २ ख. ध्यायेन्नृ° । ३ ख. °मेधायुतं ल° । ४ क. °हस्रस्य पू° । ५ ख. °ष्ठपुरमा° । ६ ख. °स्मिन्दिवाक° । ७ क. °ग्निष्टोमा° । ८ क. शयने । ९ क. °शं पूर्वाह्णे सुरभिर्जलैः । सं° । १० ख. कृष्णं श्रीतु° । ११ क. °म् । सूपैर्यावैः । १२ क. तिलैश्च ।

योरयीत्यनुवाकेन प्रत्यृचं वै यजेद्बुधः। मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पश्चाद्धोमं समाचरेत् ३८८
यवैश्च तण्डुलैर्वाऽपि तिलैः पुष्पैरथापि वा। मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ३८९
अंभूरेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्। शेषं निवेद्य हरये संप्राश्याऽऽचमनं चरेत् ३९०
सहस्रशीर्षसूक्तेन ह्युपस्थाय जनार्दनम्। शाल्योदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ३९१
गव्याज्येन युतं दत्त्वा दीपैर्नीराजयेत्ततः। ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
हाविष्यं तु स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रियः। एवं संपूज्य देवेशं व्यतीपाते सनातनम् ३९३
दशवर्षसहस्रस्य पूजायाः फलमाप्नुयात्। ग्रहणे रविसंक्रान्तौ वराहवपुषं हरिम् ३९४
कुमुदैरुज्ज्वलैः पद्मैस्तथा[5] दूर्वाकुरण्टकैः। अर्चयेद्भूधरं देवं तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः ३९५
दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः। मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं वाऽपि यजेत्तथा
तिलैश्च जुहुयात्तद्वत्सूक्तेन प्रत्यृचं घृतम्। सूपान्नं कृसरान्नं च भक्ष्यापूपान्घृतप्लुतान् ३९७
नैवेद्यं विनिवेद्येशे ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः। एवं[8] संपूज्य देवेशं संक्रान्तौ ग्रहणे हरिम् ३९८
कल्पकोटिसहस्राणि विष्णुलोके महीयते। वैधृतौ पूजयेद्रामं काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम् ३९९
सीतालक्ष्मणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम्। पुंनागकेतकीपद्मैरुत्पलैः करवीरकैः ४००
चाम्पेयैर्बकुलैः पूजां षडर्णेनैव कारयेत्। जातये वातिसूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ४०१
संक्षेपेण शतश्लोक्या प्रतिश्लोकं यजेत्तथा। पुष्पाञ्जलिं(लि) सहस्रं तु मन्त्रेणैव यजेत्ततः[11]
त्वमग्न इतिसूक्तेन पायसं जुहुयादृचा। पश्चान्मन्त्रेणाऽऽज्यहोमो नैवेद्यं पायसं घृतम् ४०३
कदलीफलं शर्करां च पानकं च निवेदयेत्। पञ्च सप्त त्रयो वाऽपि पूजनीया द्विजोत्तमाः
सुहृद्यैरन्नपानाद्यैर्गोहिरण्यादिदक्षिणैः। हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः
एवं संपूज्य विधिवद्राघवं जानकीयुतम्। भुक्त्वा भोगान्मनोरम्यान्विष्णुलोके महीयते
लक्ष्मीनारायणं देवं भार्गवे वासरे निशि। अखण्डबिल्वपत्रैश्च तुलसीकोमलैर्दलैः ४०७
अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्कस्थश्रिया सह। चन्दनं कुङ्कुमोपेतं कस्तूर्या च समर्चयेत् ४०८
श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः। मन्त्रद्वयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत् ४०९
त्वमग्न इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमान्य(मैर्य)जेत्। अखण्डबिल्वपत्रैर्वा पद्मपत्रैर्घृतेन[13] वा ४१०
श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यृचं जुहुयात्ततः। अग्निं नरो[12](रे)ति सूक्तेन तिलैर्व्रीहिभिरेव च

---

१ क. °रहस्य°। २ ख अभूदेका°। ३ क. गव्याज्ये°। ४ क. °रुत्पलैः। ५ ख. °द्मैस्तुलसीभिः कु°। ६ क. दूर्वादि°। ७ ख. °त्तदा। ति°। ८ ख. वैशाखे। ९ क. जातिये वासू°। १० ख. °श्लोक्यां प्रतिश्लोक्याय°। ११ ख. °जेद्रमाम्। त्व°। १२ ख. नवेति। १३ क. °लैर्व्याहृतिरे°।

प्रवरत्नेन जुहुयात्सुगन्धकुसुमैः शतम् । मण्डकान्क्षीरसंयुक्तान्पायसान्नं सशर्करम्
शाल्यन्नं पृषदाज्यं च भक्त्याऽसौ विनिवेदयेत् ॥ ४१२
अभ्यर्च्य विप्रमिथुनान्वासोलंकारभूषणैः । भोजयित्वा यथाशक्त्या(क्ति) पश्चाद्भुञ्जीत
वाग्यतः ४१३
मन्वन्तरशतं विष्णुं दुग्धाब्धौ हेमपङ्कजैः । संपूज्य यदवाप्नोति तत्फलं भृगुवासरे ४१४
एवं संपूज्यमानस्तु तस्मिन्नहनि वैष्णवैः । लक्ष्म्या सह हरिः साक्षात्प्रत्यक्षं तत्क्षणाद्भ-
वेत् ४१६
कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां सायंसंध्यासमागमे । गोपालं पुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः
मल्ली(ल्लि)कामालतीकुन्दयूँथीकुटजकेतकैः । लोध्रनीपार्जुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः
कोविदारैः करवीरैर्बिल्वैरास्फोटकैरपि । दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ४१८
ये त्रिंशतीति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः । श्रीकृष्णं तुलसीपत्रैः प्रत्यृचं पूजयेद्विभुम्
श्रीकृष्णाय नम इति मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् । पूजयित्वाऽथ होमं तु तिलैः कृष्णैर्घृतान्वितैः
प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्पुरुषोत्तमम् । समिद्भिः पिप्पलैश्चापि मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम्
नामभिः केशवाद्यैश्च चरुं पश्चाद्धुतप्लुतम् । वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृषदाज्यं शतं तथा
गुडौदनं सर्पिषाऽक्तं भक्ष्याणि विविधानि च । क्षीरान्नं शर्करोपेतं नैवेद्यं च समर्पयेत् ४२३
वैष्णवान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः । एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विशे-
षतः ४२४
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् । द्वयोरप्यनयोः श्रीशं कूर्मरूपं समर्चयेत्
ससागरां महीं सर्वां लभते नात्र संशयः । अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ४२६
अर्चयित्वा विधानेन हविष्यं व्यञ्जनैर्युतम् । सुदीर्घपर्पजान्सूपघृतमिश्रान्निवेदयेत्
अहंपूर्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः । सहस्रं मूलमन्त्रेण पूजयेत्तुलसीदलैः ४२८
तिलमिश्रैश्च पृथुकैर्जुहुयाद्धव्यवाहने । प्रयद्वं इति सूक्ताभ्यां नासदासीत्यनेन च ४२९
मन्त्रेणाऽऽज्यं सहस्रं तु जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः । भोजयेद्वैष्णवान्भक्त्या विशेषेणार्चयेद्गु-
रुम् ४३०
कौर्मे तु शतवर्षं तु समभ्यर्च्य विधानतः । अत्राप्यर्चनमात्रेण तत्फलं समवाप्नुयात् ४३१
मधुशुक्लप्रतिपदि केशवं[11] विधिपूर्वकम् । स्नात्वा मध्याह्नसमये[12] पूजयेत्करवीरकैः ४३२

---

१ क. शतैः । २ ख. °पालपु° । ३ क. °यूथकुरजके° । ४ क. °म् । यो त्रिं(यस्त्रिं)° । ५ ख. °तिसू-
क्तेनाष्टो° । ६ ख. विधानतः । ७ क. °म् । सर्दी° । ८ ख. °श्रराज्ञो° । ९ ख. °हंयवेति । १० क. °द्रुव
इ° । ११ ख. °वं पूजयेद्द्विजः । स्ना° । १२ ख. °ये करवीरैः सुगन्धिभिः । अ° ।

अग्निमीळ इत्यादिना प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् । मणिरत्नेन वाऽभ्यर्च्य चरुपायसहोमकृत्
ईळेयावेति सूक्तेन यदिन्द्राग्नीत्यनेन च । विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया
अपूपान्कटकाकाराञ्शालयन्नं घृतसंयुतम्। फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत्
भोजयेद्ब्राह्मणाञ्शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत्। साग्रं संवत्सरं तत्र सम्यक्संपूजयेद्ध-
रिम् ४३६
सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ॥ ४३७
तस्मिन्नवम्यां शुक्ले तु नक्षत्रेऽदितिदैवते। तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ४३८
तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा संध्यां विधानतः। तर्पयित्वा पितॄन्देवानर्चयेद्राघवं हरिम्
षडक्षरेण मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः। अभ्यर्च्य जगतामीशं जपेन्मन्त्रं समाहितः ४४०
शान्तिं शास्त्रं पुराणं च नाम्नां विष्णोः सहस्रकम् । पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात्पुष्पा-
ञ्जलिं ततः ४४१
रामायणशतश्लोक्या दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः। सशर्करं पायसान्नं कपिलाघृतसंयुतम्
रम्भाफलं पानकं च नैवेद्यं विनिवेदयेत्। सितानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च
कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलं च समर्पयेत् ।दीपान्नीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः
प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः। षडक्षरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा ४४५
कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः। अस्यवामेति सूक्तेन समिद्भिः पिप्पलस्य च४४६
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्। रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रतियामं प्रपूजयेत् ४४७
प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि। तृतीयेऽहनि मध्याह्ने सौमित्रेर्जन्मवासरे ४४८
सानुजं जगतामीशमर्चयेत्पूर्ववद्द्विजः। पूजां पुष्पाञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम् ४४९
अविच्छिन्नं ततः कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम्। एवं त्रिरात्रं कुर्वीत राघवाणां विधानतः
महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासके । चतुर्थेऽह्नि तथा नद्यां कुर्यादवभृथं द्विजः ४५१
वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरेव च। चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृथं चरेत् ४५२
देवान्पितॄंश्च संतर्प्य गृहं गत्वाऽर्चयेत्प्रभुम्। कुर्यादवभृथेष्टिं च चरुणा पायसेन वा ४२३
अस्यवामेतिसूक्तेन परोमात्रेत्यनेन वा। प्रत्यृचं जुहुयात्पश्चान्मन्त्रेण शतसंख्यया ४५४
हुत्वा समाप्य होमं तु शेषं संप्राशयेच्चरुम्। आचम्य पूजयेद्देवं वैष्णवान्भोजयेत्ततः ४५५
स्वयं भुञ्जीत तद्रात्रावधःशायी समाहितः । एवं दाशरथिः पूज्यश्चैत्रे नावमिके तथा
षष्टिर्व(ष्टिं व)र्षसहस्राणि श्वेतद्वीपनिवासिनम् । संपूज्य यदवाप्नोति तदेवात्र समश्नुते

---

१ क. °त्याज्येन । २ ख. पीतानि । ३ ख. °णं कुर्याद्द्वित्रियामं समर्चये° । ४ ख. °मासिके ।
५ ख. द्वादशाभिः ।

यज्ञायुतशतं लब्ध्वा विष्णुलोके महीयते। तस्यैव पौर्णमास्यां च शीतांशोरुदये सदा
स्नात्वा संपूजयेद्देवं माधवं रमया सह। शुद्धजाम्बूनदप्रख्यं कन्दर्पशतसंनिभम् ४५९
लक्ष्म्या सह समासीनं विमले हेमपङ्कजे। चन्दनेन सुगन्धेन करवीराब्जचम्पकैः ४६०
कर्पूरकुङ्कुमोपेतचन्दनेन च पूजयेत्। तन्मन्त्रमन्त्ररत्नाभ्यां माधवं विधिना यजेत् ४६१
मण्डकान्क्षीरसंयुक्ताञ्शाल्यन्नं घृतसंयुतम्। कृष्णरम्भाफलैर्जुष्टं नैवेद्यं विनिवेदयेत्
असजीवत्व इत्याद्यैः षट्सूक्तैः कुसुमैर्यजेत् । मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कोमलैस्तुलसीदलैः
संपूज्य होमं कुर्वीत साज्येन चरुणा ततः । विहीभोतोरित्यनेन सूक्तेन प्रत्यृचं द्विजः
कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम्। हुत्वाऽथ पौरुषं सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयात्ततः ४६५
सहस्रनामभिः स्तुत्वा वैष्णवान्भोजयेत्ततः। हुतशेषं स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जि-
तेन्द्रियः ४६६

एवं संपूज्य देवेशं माधव्यां मधुसूदनः । सर्वान्कामानवाप्नोति हरिसायुज्यमाप्नुयात्
वैशाख्यां पौर्णमास्यां तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम्। अर्चयेद्रक्तकमलैरुत्पलैः पाटलैरपि ४६८
ह्रीबेरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया। दध्यन्नं फलसंयुक्तं पायसं च निवेदयेत् ४६९
प्रत्यृचं चेदिवं सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयात्ततः। पौराष्ट्रं वेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ४७०
शक्त्या विप्रान्भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तथा। तस्मिन्संपूजितो(ते) देवः प्रत्यक्षस्तत्क्ष-
णाद्भवेत् ४७१

शयने भोजयेद्विष्णुं पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः। कुशप्रसूनदूर्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः ४७२
मूलमन्त्रेण श्रीविष्णुं गायत्र्या च समर्चयेत्। सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत्
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा। पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत विष्णुसूक्तैः सुपायसम् ४७४
मन्त्ररत्नेन जुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम्। सशर्करं पायसान्नमपूपान्विनिवेदयेत् ४७५
विश्वजितेति सूक्तेन कुर्यान्नीराजनं ततः। भोजयेद्वैष्णवान्विप्रान्पूजयेच्च विशेषतः ४७६
सर्वान्कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् । प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ता नभःकृष्णाष्टमी यदा
नभस्येव भवेत्सा तु जयन्ती परिकीर्तिता। तस्यां जातो जगन्नाथः केशवः कंसमर्दनः
तस्मिन्नुपोष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते। ४७९
अष्टमीरोहिणीयोगो मुहूर्ते वा दिवानिशम् । मुख्यकाल इति ख्यातो यत्र जातः स्वयं
हरिः ४८०

---

१ क. 'मन्त्रोऽसितप°। २ ख. °ब्जपङ्कजैः। क°। ३ क. 'तः। न हि वो अस्मोने°। ४ क. °च जुहुयाद्द्विजः। ५ ख. °याद्विजः। स°। ६ क. °लैः कमलै°। ७ क. प्रहस्ते दिवं। ८ ख. °तः। साराष्ट्रेति। ९ क. °ने बोधने विष्णुं। १० क. 'त्येन सप्तवरशार्ङ्गैरृग्भिः। ११ क. यजेत्। १२ क. 'साज्यम'। १३ क. ख्यातस्तत्र।

मासद्वये यथालाभे योगे तस्मिन्दिवा निशि । नवमीरोहिणीयोगः कर्तव्यो वैष्णवैर्द्विजैः
रात्रियोगस्तु बलवांस्तस्यां जातो जनार्दनः। तिथ्यन्तं(न्ते) वाऽथ भान्ते वा पारणा यत्र
चोच्यते ४८२
यामत्रयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणम्। पूर्वेद्युर्नियमं कुर्याद्दन्तधावनपूर्वकम् ४८३
प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत्कृष्णमव्ययम्। षडक्षरेण मन्त्रेण बालकृष्णवपुर्हरिम् ४८४
सुकृष्णतुलसीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः। दुग्धं क्षीरं शर्करां च नवनीतं निवेदयेत् ४८५
सहस्रमयुतं वाऽपि जपेन्मन्त्रं षडक्षरम्। गवाज्यं जुहुयाद्वह्नौ कृष्णमन्त्रेण पायसम् ४८६
सहस्रं शतवारं वा प्रत्यृचं विष्णुसूक्तकैः। हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत् ४८७
सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् । वैष्णवान्भोजयेच्छक्त्या हुतशेषं सकृत्स्वयम्
भुक्त्वा कुशोत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवाञ्शुचिः । परेऽह्न्युपोष्य विधिवत्स्नात्वा नद्यां
विधानतः ४८९
तर्पयित्वा जगन्नाथं पितॄन्देवांश्च तर्पयेत्। पूर्ववत्पूजयित्वेशं जपहोमादिकं चरेत् ४९०
अवैष्णवं द्विजं तस्मिन्वाङ्मात्रेणापि नार्चयेत् । पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत्
शीतांशावुदिते स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः शुचिः। नवो नवो भवतीति ऋचाऽर्घ्यं विनिवे-
दयेत् ४९२
अर्चयेन्मातुरुत्सङ्गे स्थितं कृष्णं सनातनम्। तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तुरीचन्द्रचन्दनैः ४९३
षडक्षरेण मन्त्रेण भक्त्या संपूजयेद्धरिम्। वसुदेवं नन्दगोपं बलभद्रं च रोहिणीम् ४९४
यशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत्। प्रह्लादादीन्वैष्णवांश्च तथा लोकेश्वरानपि
धूपं दीपं च नैवेद्यं ताम्बूलं च समर्पयेत्। अनूनमिति सूक्तेन भक्त्या नीराजनं तथा ४९६
शं न इत्यादिसूक्तैश्च दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः। दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ४९७
सहस्रनामभिः स्तुत्वा शय्यायां विनिवेशयेत् । गीतं नृत्यं च वाद्यं च यथाशक्त्या(क्ति)
च कारयेत् ४९८
ततः प्रभातसमये संध्यामन्वास्य वैष्णवः। दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दनादिभिः ४९९
संपूज्य वैष्णवैः सूक्तैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः । मन्त्रेण जुहुयादाज्यं सहस्रं हव्यवाहने
ममाग्न इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः । परोमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम्
सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैरेकैकामाहुतिं यजेत्। नामभिः केशवाद्यैश्च तथा संकर्षणादिभिः ५०२
वकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्। ततो मङ्गलवादित्रैर्यानैर्योक्त्रैश्च चामरैः ५०३
लाजैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः । मुदा विकीरयन्स(किरेयुः स)र्वे बालवृ-
द्धाश्च मध्यमाः ५०४

१ ख. तिलेन वै भवान्ते । २ ख. °ब्णतनुं हरिं° । ३ क. सूक्तेभ्यो ।

नार्यश्च रमणैः सार्धं सुवासिन्यश्च योषितः । आरोप्य शिबिकायां तु देवकीनन्दनं हरिम्
अकर्दमां नदीं रम्यां तडागं वा मनोहरम् । गच्छेयुर्ग्राहशैवालजलौकादिविवर्जितम्
कुर्यादवभृथं तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः । विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान्पितॄंश्च तर्पयेत्
विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितः । गृहं गत्वाऽथ देवेशं पूर्ववत्पूजयेद्द्विजः
भोजयित्वा ततो विप्रान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् । हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्ततः
स्वयं च पारणां कृत्वा पुत्रपौत्रसमन्वितः । सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायामर्चयेद्धरिम् ५१०
चतुःस्तम्भां चतुर्धामवितानाद्यैरलंकृताम् । धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दोलां संपूजयेद्द्विजः ५११
स्तम्भेषु वेदान्मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम् । पादेष्वाशागजान्पीठे सप्त च्छन्दांसि चाऽऽस्तरे ५१२
प्रणवं चाऽऽतपत्रे तु शेषं केतौ खगेश्वरम् । इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ५१३
तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेवं श्रियः पतिम् । उपचारैरर्चयित्वा शनैर्दोलां च दोलयेत्
वेदाद्यैर्ब्र(र्ब्रा)ह्मणस्पत्यैः सूक्तैरन्यैर्द्विजोत्तमः । सामगानैः प्रबन्धैश्च गायन्कृष्णं जगद्गुरुम् ५१६
सुवासिन्यो दोलयित्वा वैष्णवान्पूजयेत्ततः । एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत्
दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम् । कोटियागानुजं पुण्यं लभते नात्र संशयः
शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः । दोलायां दर्शनार्थं वै प्रयान्त्यनुचरैः सह ५१८
गन्धर्वाप्सरसः सर्वा विमानस्थाः सकिंनराः । गायन्ति सामगानैश्च दोलायामर्चितं हरिम् ५१९
ाज्यसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत् । मरुत्व इन्द्रसूक्तेन मङ्गलाशीर्भिरेव च ५२०
ताम्बूलफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान्भोजयेत्ततः । आशिषो वाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा(त्य) विसर्जयेत् ५२१
एवं संपूज्य देवेशं जयन्त्यां मधुसूदनम् । सर्वाँल्लोकान्भोजयित्वा याति विष्णोः परं पदम् ५२२
ासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदैवते । अदित्यामुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः
ास्यां स्नानोपवासाद्यमक्षय्यं परिकीर्तितम् । श्रीकृष्णजन्मवत्सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः
सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् । माघमासे तु सप्तम्यामुदिते चैव भास्करे
स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् । रक्तैश्च करवीरैश्च कुमुदेन्दीवरादिभिः ५२६

१ क. जलूका । २ ख. त्वा तथैवे° । ३ ख. °णां कुर्यात्पुत्र° । ४ क. °याग्नं । ५ ख. °काअपेत्वाशु
ा° । ६ क. °त्वाशु वि° । ७ क. °न्द्रो नाम अव्य° । ८ क. °न प्रयजेत्पुं° ।

मन्त्ररत्नेनार्चयित्वा पायसान्नं निवेदयेत् । यतश्च गोपा इत्यादि दश सूक्तान्यनुक्रमात्
पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः । सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ।वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ५२९
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं कर्म समाचरेत् ।नीराजनं ततो दद्याद(दा)यं गौरित्यनेन तु ५३०
इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय[1] जनार्दनम्। सहस्रनामभिः स्तुत्वा[2] वैष्णवान्भोजयेत्ततः
गुरुं संपूजयेद्भक्त्या भुञ्जीयात्तद्धविः सकृत्। अधःशायी ब्रह्मचारी भवेद्रात्रौ समाहितः
एवं संपूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः । त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात् ५३१
द्वादश्यामपि तस्यां वै यज्ञवाराहमच्युतम्। वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत्प्रयतात्मवान्
महिषाख्यं[3] घृताक्तं वै धूपं दद्यात्प्रयत्नतः ।दद्यादष्टाङ्गदीपं च गव्याज्येन च वैष्णवः
सशर्कराज्यं सूपान्नं मोदकान्कृसरं तथा। इक्षुदण्डानि रम्याणि फलानि च निवेदयेत्
प्र ते मही।तिसूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि भक्तिमान्। सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुणा पायसेन वा
मधुसूक्तेन होतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया । आज्येन वैष्णवैर्मन्त्रैस्त्रिशतं त्रिभिरेव च
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् । भोजयेद्वैष्णवान्भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत्
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् । तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्
कोदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्मासि निरन्तरम्। अरुणोदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत्
+तर्पयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत्। तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः
नारायणं जगन्नाथमर्चयेद्विधिवद्द्विजः। पौरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् ५४३
शतपत्रैश्च जातीभिस्[4]तुलसीबिल्वपुष्करैः। गन्धैश्च धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यै[5]र्विविधैरपि ५४५
पायसान्नं शर्करान्नं मुद्गान्नं सघृतं हविः । सुवासितं च दध्यन्नमपूपान्मधुमिश्रितान्
मोदकान्पृथुकाञ्जाँ[6]ल्लाजान्सक्तुमिश्रणकानपि। विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवे-
दयेत् ५४६
वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम्। ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ५४७
ऋचामशीतिपाद(दा)श्च पारायणं प्रकीर्तितम्। वेदपारायणेनैव प्रत्यृचं कुसुमान्य(मैर्य)
जेत् ५४८
रात्रौ होमं प्रकुर्वीत तिलैर्व्रीहिभिरेव वा। सर्ववेदेष्वशक्तस्तु होमकर्मणि वैष्णवः ५४९
वैष्णवैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुधः । यजुषाऽपि तथा साम्नां शक्त्या पुष्पाञ्जलिं
चरेत् ५५०

+ एतदर्धं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. 'ञीत तद्ध' । २ ख. 'री जपेद्रा' । ३ ख महिसाक्षं । ४ ख. जातिभि' । ५ क. 'र्विनिवे
दितः । पा° । ६ ख. °जाञ्शष्कुलीच° ।

अशक्तो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमच्युतम् । मूलमन्त्रेण साहस्रं दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः
तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वह्निमण्डले। अथ वा रघुनाथस्य चारित्रेण महात्मनः ५५२
प्रतिश्लोकेन(कं च) पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम्। अधःशायी ब्रह्मचारी[1] सकृद्भोजी
भवेन्नरः ५५३
मासान्ते तु विशेषेण पूजयेद्वैष्णवान्द्विजान्। एवमभ्यर्च्य गोविन्दं धनुर्मासे निरन्तरम्
दिने दिने वैष्णवेष्टा फलं प्राप्नोत्यसंशयः। यं यं कामयते चित्ते तं तमाप्नोति पूरुषः ५५५
महद्भिः पातकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते। तपोमास्युदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ५५६
स्नात्वा नद्यां तडागे वा तर्पयेत्पतिमच्युतम्। अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मन्त्रेणैव तत्र वै ५५७
मन्त्ररत्नेन वा नित्यं माधवी[2]चूतचम्पकैः। मण्डकानि विचित्राणि शर्कराज्ययुतानि च
शाल्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत्। वैष्णवैः पावमानैश्च कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
तिलैश्च जुहुयाद्वह्नौ मधुशर्करमिश्रितैः । प्रत्यृचं पुरुषसूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ५६०
सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विजः। सहस्रं वा शतं वाऽपि शक्त्या च जुहुयाद्बुधः
[3]यज्ञेन यज्ञमिति ऋचा दीपान्नीराजयेत्ततः। रात्रौ दोलार्चनं कुर्याद्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ५६२
मासान्ते भोजयेद्विप्रान्वासोलंकारभूषणैः। एवं संपूजिते तस्मिन्प्रसन्नोऽभू(न्नः स्या)-
ज्जनार्दनः ५६३
ददाति स्वपदं नि[4]त्यं योगिगम्यं सनातनम्। फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां वै उदिते च निशा-
करे ५६४
उपोष्य विधिवद्विष्णुं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः। तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटलैः ५६५
कुङ्कुमागरुकर्पूरैरर्चयेत्कमलापतिम्। +क्षीराणां पायसान्नं वा मण्डकान्विनिवेदयेत्
अस्यवामेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे। षडक्षरेण मन्त्रेण सहस्रं कुसुमैर्यजेत् ५६७
विष्णुसूक्तैः प्रत्यृचं च चरुणाऽऽज्येन मन्त्रतः। ब्रह्मा देवानामनेन दीपान्नीराजयेत्ततः
[6]प्रसन्नो नित्यमनेन उपस्थाय सनातनम् । वैष्णवान्भोजयेद्भक्त्या भुञ्जीयाद्वाग्यतः
स्वयम् ५६९
एवं संपूज्य देवेशं तस्यां रात्रौ सनातनम्। षष्टिवर्षसहस्रस्य पूजामाप्नोत्यसंशयः ५७०
एवं संपूजयेद्विष्णुं निमित्तेषु विशेषतः। यथाकालं यथावर्णं यथाशक्या(क्ति) यथाबलम्
यथोक्तपुष्पालाभे तु तुलस्या वै समर्चयेत्। नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निवेदयेत्

+ इत आरभ्य यजेदित्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ ख. °वेद्द्विजः। मा°। २ क. °वीचूतकैः सह। म°। ३ क यजेयतभि°। ४ ख. दिव्यं। ५ ख. कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजेत्तं कर्म°। ६ क. °समेतिरित्य°।

सूक्तानि वैष्णवान्येव सूक्तालाभे यथा जपेत् । एकेन वा पौरुषेण सूक्तेन जुहुयात्तथा
सर्वत्राऽऽज्यं प्रशस्तं स्याद्धोमद्रव्याद्यलाभतः । मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्वतन्त्रेषु योजयेत्
उपस्थानं तु सर्वत्र तद्विष्णोरिति वा ऋचा । नीराजनं तु सर्वत्र श्रिये जातेत्यनेन वा५७६
तत्तत्कालोचितं सर्वं मनसा वाऽपि पूजयेत् । तुलसीमिश्रितं तोयं भक्त्या वाऽपि समर्पयेत्
सर्वेषु च निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान् । संपूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्यत्र न संशयः ५७७

इति श्रीवृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्नित्यनैमित्तिक-
समाराधनविधिर्नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ नवमोऽध्यायः ।)

हारीत उवाच—

महोत्सवविधिं[1] कृत्वा देवस्य परमात्मनः । ग्रामार्चायाः प्रकुर्वीत यथोक्तविधिना नृप १
यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गतः । अनावृष्ट्यग्निदुर्भिक्षभयं नास्त्यत्र किंचन २
वारिजं वातजं वाऽग्निसर्पविद्युद्विषत्कृतम् । महारोगग्रहैश्चैवं यद्भयं ग्रामवासिनाम् ३
कृते महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः । तस्य दासा भविष्यन्ति नाना जनपदेश्वराः ४
सार्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् । *संवत्सरमृतुं मासं पक्षं नित्यं महोत्सवम् ५
नवाह्निकं च सप्ताहं पञ्चाहं प्रत्यहं तथा । संवत्सर ऋतौ मासि पक्षे कुर्यात्क्रमेण तु ६
तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । अङ्कुरार्पणमादौ तु गरुत्मत्केतुमुच्छ्रयेत्[3] ७
याश्चषडित्योषधयः केतुं[4]को वेद इत्यपि । अश्वत्थाख्यशमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ८
निर्मथितेति सूक्तेन तथैवासीदमीति च । आभ्यां च प्रत्यृचं तस्मिन्निध्माधानादि पूर्ववत् ९
चर्वाज्यैरथम[5]ग्नीति उपस्थायार्चयेत्तथा । तदाग्निं संग्रहेत्तावदुत्सवः परिपूर्यते १०
दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः । वेदवेदाङ्गविच्छ्रौतस्मार्तकर्मविधानवित्
महाभागवतो विप्रस्ताग्निकः सर्वकर्मसु । लौकिके वा प्रकुर्वीत मथिताग्निर्न चेद्यदि १२

---

* एतदर्धं न विद्यते ख. पुस्तके ।

---

१ ख. 'धिं कुर्याद्देव' । २ क. नित्यदं । ३ क. °द् । पादाय° । ४ क. °तुकौरोवे° । ५ ख. 'मग्नीति ।

आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यजेद्बुधः । प्रातः स्नात्वा विधानेन धौतवस्त्रोर्ध्वपुण्ड्र-
धृत् १६
ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैर्दान्तैर्यागभूमिं विशेद्गुरुः । देवालयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत्
अङ्कुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलंकृताम् । वितानकुसुमाद्यु(मैर्यु)क्तां कृत्वा तत्र सुखासने
महोत्सवार्हं बिम्बं च निवेश्यास्मिन्प्रपूजयेत् । श्रीभूनीलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्वृतम्
मन्त्ररत्नविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम् । इमे विप्रस्येत्यादिभिस्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् १७
सुरभीणि च पुष्पाणि प्रत्यृचं विनिवेदयेत् । चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रवित्तमाः
वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम् । ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्त्रान्विदिक्षु च
वेद्या दक्षिणतः कुम्भं[2] लक्षणाढ्यं[3] च तत्र तु । हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादिकं चरेत् २०
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुं तिलव्रीहिमिश्रितम् । प्रत्यृचं जुहुयाद्वह्नौ मध्वाज्यगुडमिश्रितम् २१
आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम् । पूर्वोक्तैर्वैष्णवैर्मन्त्रैस्तिलैर्व्रीहिभिरेव च
प्रत्येकं जुहुयात्पश्चादष्टोत्तरशतं क्रमात् । वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् २३
सुदध्यन्नं फलयुतं पानकं च निवेदयेत् । ताम्बूलं च समर्प्याथ ऋत्विजश्चापि पूजयेत् २४
ततः स्यन्दनमानीय पताकाछत्रसंयुतम् । श्वेतैः सलक्षणैरुह्यमानमश्वैः प्रकल्पितैः २५
वस्त्रपुष्पमणिस्वर्णभूषितं तत्र चित्रितम् । तस्मिन्मृदुतरश्लक्ष्णपर्यङ्कं स्थाप्य देशिकः २६
तस्मिन्निवेश्य देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् । अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा २७
रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत् । आधारशक्तिमाधार ईषादण्डे पुराणकम् २८
छन्दांसि कूबरे सप्तपर्यङ्के भुजगाधिपम् । हयेषु चतुरो मन्त्रान्योक्त्रेष्वङ्गानि षट् च वै २९
ध्वजे पताकराजानं छत्रेऽनन्तं स्वराणि तु । तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ३०
अभ्यर्च्यैवं रथं दिव्यं पश्चात्संपूजयेद्धरिम् । दिक्पालावरणांश्चैवमर्चयेद्दिक्षु सर्वतः ३१
जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् । मरुत्वानिन्द्रेति सूक्तेन कृत्वा नीराजनं ततः
वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम् । गीतैर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यैः स्तोत्रैर्मनोहरैः ३३
हयैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम् । ऋत्विजः पुरतो वेदानङ्गानि च जपेत्तदा ३४
गायेत्सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्श्वतो हरेः । कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्वै समन्ततः
स्वलंकृतेषु विधिषु पर्यटन्सेवयेत्प्रभुम् । ग्र(गृ)हद्वारेषु मार्गेषु भक्ष्यैरिक्षुभिरेव च ३६
कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि सेवयेत् । एवं निषेव्य देवेशं पुनर्गेहं निवेशयेत् ३७
तमभि प्रगायतेति जपन्सूक्तं निवेशयेत् । प्रसम्राजमित्यनेन दीपान्नीराजयेत्ततः ३८

---

१ ख. °तः स्मार्तवि° । २ ख. कुण्डं । ३ ख. लवणाढ्यं । ४ ख. 'प्रयान' । ५ क. °तमुभिः ।
ख. °ममिः प्र° ।

पीठे निवेश्य देवेशमुपचारान्समर्पयेत्। वयमुपेत्य ध्यायेम आशिषो वाचनं चरेत् ३९
अनेन विधिना कुर्यादुत्सवं प्रतिवासरम्। जपैर्होमैस्तथा दानैर्विप्राणां भोजनैरपि ४०
समाप्ते चोत्सवे विष्णोः कुर्यादवभृथं शुभम्। नदीं खातं तडागं वा देवेन सहितो व्रजेत्
स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलंकृताः। पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन्विकिरं[3]श्च
कुर्यादवभृथं तत्र विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सह। वासुदेवोत्सवे[4] स्नानमश्वमेधफलं लभेत् ४३
स्नात्वा संतर्प्य देवादीन्प्रविश्य हरिमन्दिरम्। यजेदवभृथेष्टौ च अस्यवामेतिसूक्ततः
चरुमाज्यं तिलैर्वाऽपि अनुवाकैश्च वैष्णवैः॥ ४५
एवं हुत्वाऽवभृथेष्टिं[5] वैष्णवान्भोजयेत्ततः। गुरुं च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तितस्ततः ४६
[6]पिबा सोमेत्यध्यायेन कुर्यात्स्वस्त्ययनं हरेः। इच्छन्ति त्वेत्यध्यायेन प्रत्यृचं च द्वयेन च
अष्टोत्तरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः। हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाऽऽज्यं द्विजोत्तमः ४८
पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपार्षदम्। होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान्भोजयेदपि ४९
सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुष्पयागं समाचरेत्। सर्वं संपूर्णतां याति परितुष्टो जनार्दनः ५०
एवं महोत्सवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः॥ ५१
अथ नित्योत्सवे पूजा होमश्चात्र विधीयते। शिबिकायां निवेश्येशं पूजयित्वा विधानतः
छत्रचामरवादित्रैः शृङ्गारैस्तालवृन्तकैः। दीपिकाभिरनेकाभिर्दूर्वाग्रकुसुमाक्षतैः ५३
फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलंकृतम्। देवस्याऽऽयतनं रम्यं त्रिः प्रदक्षिणमाचरेत्
तत्तन्मन्त्राञ्जपेद्दिक्षु सर्वासु द्विजपुंगवः। बलिं च निक्षिपेत्तासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ५५
प्राची विश्वजिते सूक्तमग्ने तव अनन्तरम्। याम्ये परेयिवांसं तु मोषुणस्तु तद(स्तदन)-
न्तरम् ५६
यश्चिद्धितेति प्रतीच्यां तुविहिहोत्रेत्यनन्तरम्। ससोम इति सौम्यां तु कद्रुद्रायेत्यनन्त-
रम् ५७
प्रजापतिस्तथा चोर्ध्वे अधश्च पृथिवीं क्षिपेत्। एवं दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम्
[11]स्तुतिभिर्बहुलाभिश्च भवनं संप्रवेशयेत्। पीठे निवेश्य देवेशं पूजयित्वा विधानतः ५९
विहिस्रोतेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे। नीराजनं ततो दद्याद्ध्रुवसूक्तेन वैष्णवः
स्नापयित्वाऽथ शय्यायां दद्यात्पुष्पाणि मन्त्रतः। इमं महेति सूक्ताभ्यां पूजयेद्विष्णुमव्य-
यम् ६१

---

१ क. °त्। ययमुपेत्य च दद्यात्पुन आ°। २ क. नदीतीरं त°। ३ ख. °रन्मियः। कु°। ४ ख. °जेता-श्वमेधोऽष्टि च। ५ ख. °ष्टिं वै वैष्ण°। ६ क. पिह्निसो°। ७ ख. °त्रभृङ्गा°। ८ ख. प्राची(च्यां)। ९ क. सूक्ते अग्ने तव नर°। १० क. परमप्यज°। ११ ख. °तिभिः पुष्कलाभि°।

सौदर्शनेन मन्त्रेण रक्षां कुर्यात्समन्ततः। एवं नित्योत्सवं कुर्याद्रात्रौ चाहनि सर्वदा ६२
गुरूणामन्त्यदिवसे भगवज्जन्मवासरे। कार्तिक्यां श्रावणे वाऽपि कुर्यादिष्टिं च वैष्ण-
वीम् ६३
उपोष्य पूर्वदिवसे दीक्षितः सुसमाहितः। स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेदङ्कुरार्पणम् ६४
नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भिश्चतुर्भिर्वेदपारगैः। पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ६५
गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः। फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च ताम्बूलाद्यैः प्रपूज-
येत् ६६
*ऋग्वेदसंहितायाश्च प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत्। अर्घ्याद्यैरुपचारैस्तु सूक्तान्ते पूजयेद्धरिम्
अध्यायान्ते मण्डलान्ते नैवेद्यैर्विविधैरपि। पूजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान्भोजयेत्तथा
आज्येन चरुणा वाऽपि तिलैः पद्मैरथापि वा। समिद्भिर्बिल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः
यज्ञरूपं हरिं ध्यायन्प्रत्यृचं वेदसंहिताम्। होमः समाप्यते यावत्तावद्वै दीक्षितो भवेत् ७०
जुहुयाद्वै गार्हपत्ये सोऽग्निमभ्यर्च्य भूतले। अग्न(ग्ने)रक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते
विशिष्टान्वैष्णवान्विप्रान्भोजयेत्प्रतिवासरम्। ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान्समाहितः
यजेदवभृथेष्टिं च पात्रमान्यैश्च वैष्णवैः। अन्ते संपूजयेद्विप्रान्वासोलंकारभूषणैः ७३
ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशेषतः। एवमिष्टिं तु यः कुर्याद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ७४
क्रतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः। यस्मिन्देशे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसुदनः
दुर्भिक्षरोगाग्निभयं तस्मिन्नास्ति न संशयः॥ ७६
अशक्तः सर्ववेदे(वेदे)न कर्तुमिष्टिं च वैष्णवीम्। सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्प्रत्यृचं हविः
तैरेव पुष्पाञ्जलिं च कुर्यादिष्ट्याः प्रपूर्तये। अथ वा मूलमन्त्रेण लक्षं जप्त्वा हुताशने ७८
अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने। इष्टिः संपूर्णतां याति सर्ववेदाः सदक्षिणाः ७९
एवमिष्टिं प्रकुर्वीत प्रत्यब्दं वैष्णवोत्तमः। तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च
+वृद्ध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च। ८०
पिता वा यदि वा माता भ्राता वाऽन्यसुहृज्जनः। यदि पञ्चत्वमापन्नः कथं कुर्याद्द्विजो-
त्तमः ८१
कनिष्ठवर्जमेवात्र वपनं मुनिभिः स्मृतम्। स्नात्वाऽऽचम्य विधानेन कारयेत्पूजनं हरेः
रङ्गवल्ल्यादिभिस्तत्र कुर्यात्सर्वत्र मङ्गलम्। रोदनं वर्जयित्वैव गोमयेन शुचि स्थलम् ८३
विलिप्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम्। कलशांस्तु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत्

* एतदर्धं न ख. पुस्तके। + एतदर्धं न क. पुस्तके।

१ क. श्रवणे। २ क. भक्ष्यभो॰। ३ ख. भूपते। ४ ख. 'मन्त्रं तु ल'। ५ ख. वाऽन्ये सुहृज्जनाः। य॰। ६ ख. ॰पन्नाः क॰। ७ क. ॰त्र पवनं।

हिरण्यपश्चगव्यानि पश्च त्वक्पल्लवान्न्यसेत्। वाससा तन्तुना वाऽपि वेष्टयेत्रिः प्रदक्षि-
णम् ८५
उलूखले वासुदेवं कलशेषु क्रमेण तु। प्रद्युम्नमनिरुद्धं च संकर्षणमधोक्षजम् ८६
संपूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्त्या भक्ष्यं निवेदयेत्। अभ्यर्च्य मुसलं पुष्पैर्गायत्र्या प्रणवेन च
हरिद्रामवहन्यात्तु परोमात्रेति वै जपन्। भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्राद्यैः प्रपूजयेत् ८८
पितुः शरीरं विधिवत्स्नापयेत्कलशोदकैः। तिलैश्च पश्चगव्यैश्च गायत्र्या वैष्णवेन च८९
उद्वर्त्य धात्रि(त्री)चूर्णेन तिलैः पश्चामृतैस्तथा। संवांकर्मेति सूक्तेन गायत्र्या वैष्णवेन च
न वा कर्मणेति [ततः]स्नापयेत्पितरं सुतः। नारायणानुवाकेन चैवं स्नाप्य ततः पितुः९१
धौतवस्त्रं च संवेष्ट्य भूषणैर्भूषयेत्ततः। गन्धमाल्यैरलंकृत्य शुचौ देशे कुशोत्तरे ९२
तिलोपरि निधायैनं वस्त्रं हित्वाऽन्यतः सुतः। धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते ९३
हुत्वैवोपासनं तस्य आर्द्रयज्ञी(ज्ञि)यकाष्ठकैः। शिबिकां कारयित्वाऽथ वस्त्रमालादिभिः
शुभाम् ९४
तस्मिन्निवेश्य तं प्रेतं वाहकान्वरयेत्ततः। स्ववर्णवैष्णवानेव पूजयेत्स्वर्णदक्षिणैः ९५
*पूजयेत्तान्हिरण्याद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः। प्रणिपातनमस्कारैर्गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ९६
वहेयुस्तेऽपि भक्त्या तं पठन्विष्णुस्तवान्मुदा। हरिद्रालाजपुष्पाणि विक(कि)रन्वैष्णवो
मुदा ९७
वादित्रनृत्यगीताद्यैर्व्रजेयुः कीर्तयेद्धरिम्। हुताग्निमग्रतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः
वाहकानामलाभे तु शकटे गोवृषान्विते। निवेश्य शिबिकां रम्यां व्रजेयुर्नगराद्बहिः ९९
दक्षिणेन मृतं शूद्रं पुरद्वारेण निर्हरेत्। पश्चिमोत्तरपूर्वेषु यथासंख्यं द्विजातयः १००
प्राग्द्वारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन। गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् १०१
यज्ञवृक्षसमाकीर्णममेध्यादिविवर्जितम्। खातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तथा १०२
द्वाभ्यां त्रिभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च। ततः संमार्जनं कृत्वा गोमयान्वितवारिणा
संप्रोक्ष्य यज्ञियैः काष्ठैश्चितिं कुर्याद्यथाविधि। आस्तीर्य दक्षिणाग्रेणाजिनमनुत्तमम्
तस्मिन्नास्तीर्य दर्भान्वै विकीर्य च तिलांस्तथा। तस्मिन्निवेश्य तं प्रेतं घृताक्तं नववस्त्रकम्
ईषद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्नधारितम्। अहतं तद्विजानीयाद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि १०६

---

* इत आरभ्य पुष्पाक्षतादिभिरित्यन्तं न ख. पुस्तके ।

---

१ क. तिलधात्रीप°। २ क. °ल्यैर्गाय°। ३ ख. °र्त्य सर्वकर्मगे°। ४ क ततः परम्। धौ°। ५ ख. °रिविधा°। ६ ख. सुतम्। ७ क. °स्य शिबिकां कारयेच्छुभाम्। आर्द्रयज्ञस्य काष्ठैः। ८ क. °ववरयेत्तत्र वैष्णवैः। पू°। ९ ख. °ष्णवा मु°। १० ख. °र्तयन्हरि°। ११ ख. तदा। १२ ख. काष्ठैः स्थितिं।

परिषिच्य चितिं पश्चादापो अस्मानितीत्यृचा। परिस्तीर्य क्षुभैर्दर्भैरपसव्येन सव्यतः
उरस्यग्निं निधायास्य पात्रासादनमाचरेत् । *प्रोक्षणं चमसाज्येन चरुमिध्मस्रुवौ तथा
आसाद्योक्तविधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् ॥ १०८
स्वगृह्योक्तविधानेन हुत्वा सर्वमशेषतः । पश्चादाज्ययुतं सर्वं जुहुयादुपवीतवान् १०९
सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं तत आज्यतैः[2] । तन्महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च ११०
एष इत्यनुवाकाभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः । सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् १११
तिलैश्च जुहुयात्पश्चादष्टाविंशतिमेव वा । एकैकामाहुतिं पश्चाद्वैकुण्ठपार्षदं यजेत् ११२
ब्रह्ममेध इति प्रोक्तं मुनिभिर्ब्रह्मतत्परैः । महाभागवतानां च कर्तव्यमिदमुत्तमम् ११३
केशवार्पितसर्वाङ्गं शशिभं मङ्गलाद्वयम् । न वृथा दापयेद्विद्वान्ब्रह्ममेधविधिं विना ११४
परमावगतेनापि कर्तव्यं हि द्विजन्मनः । द्रव्यालाभेऽपि होतव्यं यज्ञियैश्च प्रसूनकैः ११५
शूद्रस्यापि विशिष्टस्य परमैकान्तिनस्तथा । स्वाहाकारं च वेदं च हित्वा पुष्पैर्यजेत्क्षुभैः
तूष्णीमद्भिः परिषिच्य परिस्तीर्य कुशैस्तिलैः । नामभिः केशवाद्यैश्च तथा संकर्षणादिभिः
मत्स्यकूर्मादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः । नमोन्तमेव जुहुयात्स्वाहाकारं विवर्जयेत्
अपमन्त्रकं प्रजुहुयाच्छूद्रः सर्वमशेषतः । दग्ध्वा शरीरं विधिवद्वैष्णवस्य महात्मनः ११९
यन्मरणं तदवभृथमिति मत्वा विचक्षणः । स्नानार्थं पुण्यसलिलं व्रजेद्भागवतैः सह
अनुलिप्य घृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह । दूर्वाग्रैरक्षतैर्लाजैः स्नानं कुर्वीत मङ्गलम् १२१
स्वगृह्योक्तविधानेन तस्य पुत्राः स्वगोत्रजाः । पिण्डोदकप्रदानाद्यं कर्म चैवौर्ध्वदेहिकम् १२२
निर्वर्त्य विधिना धर्मं सामान्येनावशेषतः । विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः १२३
प्रकुर्याद्वैष्णवैः सार्धं यथाशास्त्रमतन्द्रितः । निमन्त्रयेत्तु पूर्वाह्णे ब्राह्मणान्वैष्णवाञ्छुभान्
चतुर्विंशतिसंख्याकान्महाभागवतोत्तमः । केशवादीन्समुद्दिश्य चतुर्विंशतिसंख्यकान्
रात्रौ निमन्त्र्य चोद्दिश्य केशवादीनतन्द्रितः । प्रातरुत्थाय ते सर्वे गत्वा पुण्यां नदीं शुभाम् १२६
धात्रीफलानुलिप्ताङ्गो निमज्ज्य विमले जले । जपन्वै वैष्णवान्सूक्तान्स्नानं कुर्वीत तैर्द्विजैः

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. हव्यं । २ ख. °तः । तं महे° । ३ ख. 'यात्पादमष्टा° । ४ क. शरीरं मङ्गल्यं रूपकम् । स वृथा भावय° । ५ क. द्रव्यलाभे तु हो° । ६ ख. प्रकुर्वीत शूद्रः । ७ क. °नाख्यं क° । ८ क. शास्त्रं यथाविधि । नि° । ९ ख. पूर्वेद्युर्ब्राह्म° । १० क. °त्तम । के° । ११ ख. °ति वैष्णवान् । रा° । १२ ख. °अथ संपूज्य तैः सार्धं विजितेन्द्रियः । प्रा° । १३ ख. °य तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् । १४ ख. °त वै द्विजः । वै° ।

वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात्कुसुमैः सतिलाक्षतैः । गृहं गत्वाऽर्चयेद्देवं सर्वावरणसंयुतम् १२८
सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दीपकैः । नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च फलैर्नीराजनैरपि १२९
अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णवः । पुरतोऽग्निं[1] प्रतिष्ठाप्य इध्माधानं समाचरेत्
चरुं सशर्कराज्यं तु जुहुयाद्वह्निमण्डले । प्रत्यृचं जुहुयान्मन्त्रैर्वैष्णवैः केशवादिभिः १३१
हुत्वा तु वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् । +गवाज्येनैव[3] जुहुयाच्चतुर्भिर्वैष्णवोत्तमः १३२
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् । अग्नेरुत्तरभागे च गोमयेनानुलिप्य च[4] १३३
आस्तीर्य दर्भान्प्रागग्रांश्चतुर्विंशतिसंख्यया । उदकप्लावणिकेनैव केशवादीन्[5]क्रमेण तु
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैस्तत्तन्मन्त्रैर्[6]यथाक्रमम् । मध्वाज्यतिलमिश्रेण चरुणा पायसेन वा
कुशेषु तेषु दद्यात्तु पिण्डांस्तीर्थे[7] तु दैवते । स्वाहाकारेण मनसा केशवादीन्क्रमेण वै १३६
दत्त्वा पिण्डान्सम[भ्य]र्च्य गन्धपुष्पाक्षतोदकैः । नित्येभ्यश्चैव[8] मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्त
थैव च १३७
दद्यात्पिण्डत्रयं[9] पश्चात्तेषां दक्षिणतः क्रमात् । विष्णोर्नुकेति सूक्तेन उपस्थाय[10] समाहितः
प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याऽथ वैष्णवः । पिण्डांस्तु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य
केशवम् १३९
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनादिभिः । केशवादीन्[11]समभ्यर्च्य नित्यान्मुक्तांश्च
वैष्णवान् १४०
संपूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् । पायसं सगुडं साज्यं शुद्धान्नं पानकैः[12] फलैः
संभोज्य विप्रानाचान्तान्प्रणिपत्य विसर्जयेत् । हविष्यं च सकृद्भुक्त्वा भूमौ स्वप्यात्कु-
शोत्तरे १४२
अथ नारायणबलिर्मुनिभिः संप्रकीर्तितः । स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्तव्यो वैष्णवोत्तमैः
अलाभेषु तु विप्रेषु[13] सर्वं कृत्वाऽप्यशक्तितः । केशवादीन्समुद्दिश्य नित्यान्मुक्तांश्च वैष्ण-
वान् १४४
एकं तु[14] भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम् । श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं विशिष्टाग्र्यः समाचरेत् १४५

+ एतदर्धं न विद्यते क. पुस्तके ।

---

१ ख. °चं वैष्णवैः सूक्तैः केशवाद्यैश्च नामभिः । २ क. °माचरेत् । ३ ख. °गेन गो° । ४ क. च । प्रागुदक्प्रवाने तै के° । ५ ख. °वादिक्रमे° । ६ ख. °न्मन्त्रैः पृथक्पृथक् । म° । ७ ख. °स्तीर्थे विधानतः - स्वा° । ८ ख. नित्यमभ्यर्च्य मु° । ९ ख. °यं चैव तेषां । १० ख. °स्थानजं तथा । प्र° । ११ ख. °न्समुद्दिश्य नि° । १२ ख. °मौ दद्यात्कु° । १३ ख. °षु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः । सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्च- नादिकम् । के° । १४ ख. वा ।

वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम् । तस्मिन्संपूजिते विप्रे सर्वं वै पूजितं जगत् १४६
हरिश्च देवताश्चैव पितरश्च महर्षयः । तस्मिन्संपूजिते विप्रे तुष्येन्त्येव न संशयः १४७
अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् । मन्त्रार्थचिन्तनं योगो वैष्णवानां च पूजनम् १४८
प्रसादतीर्थसेवा च नवेज्याकर्म उच्यते । पञ्चसंस्कारसंपन्नो नवेज्याकर्मकारकः १४९
आकारत्रयसंपन्नो महाभागवतोत्तमः । श्राद्धानामप्यलाभे तु एकं नारायणं बलिम्
कुर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात् । नित्यं च प्रतिमासं च पित्रोः श्राद्धं विधानतः
सोदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावदक्षात्रि(ब्दान्ति)कं नरः । प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं मातापित्रोर्मृतेऽ-
हनि १५२
अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या पश्चात्कुर्याद्विधानतः । वैष्णवानेव विप्रांस्तु सर्वकर्मसु योजयेत्
सर्वत्रावैष्णवान्विप्रान्पतितानिव संत्यजेत् । शङ्खचक्रविहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः
द्वादशीविमुखा विप्राः शैवाश्चावैष्णवाः स्मृताः । अवैष्णवानां संसर्गात्पूजनाद्वन्दना-
दपि १५५
य(या)जनाध्यापनात्सद्यो वैष्णवत्वाच्च्युतो भवेत् । श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं नातिक्रम्याऽऽ-
चरेत्सदा १५६
स्वशाखोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् । कर्तृत्वफलसङ्गित्वे परित्यज्य समाचरेत्
धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा सनातनः । अधर्मं मनसा वाचा कर्मणाऽपि त्यजेत्सदा
अकृत्यकरणाद्विप्रः कृत्यस्याकरणादपि । अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां सद्यः पतनमृच्छति
अनिशं मनसा यस्तु पापमेवाभिचिन्तयेत् । कल्पकोटिसहस्राणि निरयं चाधिगच्छति
यस्तु वाचा वदेत्पापमसत्यकथनादिकम् । कल्पायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते
यस्त्वघं कुरुते नित्यं चापल्यात्करणादिभिः । युगकोटिसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः
दान्तः शुचिस्तपस्वी च सत्यवाग्विजितेन्द्रियः । स सात्त्विकः शमयुतः सुरयोनिषु
जायते १६३
यस्त्वर्थकामनिरतः सदा विजयतत्परः । स राजसो मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते
क्रोधी प्रमादवान्दक्षो नास्तिको विपरीतवाक् । निद्रालुस्तामसो याति बहुशो मृगपक्षि-
ताम् १६५
महापापं चातिपापं पातकं चोपपातकम् । प्रासङ्गिकं नरः कृत्वा नरकान्याति दारुणान्
तामिस्रमन्धतामिस्रं महारौरवरौरवौ । संघातः कालसूत्रं च पूयशोणितकर्दमम् १६७
कुम्भीपाकं लोहशङ्कुस्तथा विण्मूत्रसागरः । तप्तायसाख्यो घोरास्तप्तायसमयं गृहम्

---

१ ख. °र्वं संपू° । २ क. °ष्यन्ते नात्र सं° । ३ ख. °वदिष्टथान्तिकं द्विजः । प्र° । ४ ख. °यं वै स ग° । ५ ख. विषयचापलः । स ।

शय्या तप्तायसमयी पानकं चाग्निसंनिभम्। शूलमुद्गरसंघातं काककङ्कोलदंशितम् १६९
सिंहव्याघ्रमहानागभीकरं संप्रतापनम् । क्रिमिराशिमहाज्वालं तथा विण्मूत्रभोजनम्
असिपत्रवनं घोरं तप्ताङ्गारमयी नदी। संजीवनं महाघोरमित्याद्या नरकाः स्मृताः १७१
महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैस्तथा। व्रजतीमान्महाघोरान्दुर्वृत्तैरन्वितश्च यः १७२
प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदकार्यकृतं महत्। कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धिमृच्छति १७३
ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्वर्णस्य हारणम्। गुरुदाराभिगमनं तत्संयोगश्च पञ्चमः १७४
संलापात्स्पर्शनाद्वासोदकशय्यासनाशनात्। सौहार्दाद्वीक्षणा दानात्तेनैव समतां व्रजेत्
गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदां वध एव च। ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम् १७६
यागस्थं क्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च। शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम् १७७
पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्यां तेषां च सर्वतः। अन्तर्वत्नीं स्त्रियो गाश्च तथाऽऽत्रेयीं रजस्वलाः १७८
देवताप्रतिमां साध्वीं बालांश्चैव तपस्विनीम्। घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्या न संशयः
जैह्म्यमात्मप्रवकरं निषिद्धान्नं च भक्षणम् । रजस्वलामुखास्वादः पञ्चयज्ञादिवर्जनम्
अनृतं कूटसाक्ष्यं च महायन्त्रप्रवर्तनम्। आकर्षणादि षट्कर्म लाक्षालवणविक्रयः १८१
पाषण्डकल्ककुहकवेदबाह्यविधिक्रिया। यक्षराक्षसभूतानामर्चनं वन्दनं तथा १८२
वक्त्रेणैवाम्बुपानं च सुरापस्त्रीनिषेवणम्। गवां निष्पीडनं क्षीरं ताम्रस्थं गव्यमेव च
*सलवणं क्षीरपानं निषिद्धानां च भक्षणम्। योन्यास्वादः पञ्चयज्ञराहित्यं मलिनं तथा १८४
पात्रान्तरगतं यत्तु नारिकेलफलाम्बु च। तालहिन्तालमाधूकफलानां रसमेव च १८५
खरोष्ट्रमानुषीक्षीरं सुरापानसमानि वै। मानकूटतुलाकूटं निक्षेपहरणानि च १८६
भूरत्ननारीहरणं रसाश्मस्तेयमेव च। गुडकार्पासलवणं तिलकं सामिषाम्बु च १८७
का(कु)प्यवस्त्रे च हत्वा च लोहानां हरणं तथा । विषाग्निदीपनं चैव सुवर्णस्तेयसंमितम्
सखिभार्या कुमारी च सगोत्रा शरणागता। साध्वी प्रव्राजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला[11] १८९
वर्णोत्तमा तथा [12]शिष्या भार्या भ्रातृपितृव्ययोः। मातामही पितामही पितुर्मातुश्च सोदराः

---

* इत आरभ्य तथेत्यन्तं न विद्यते ख. पुस्तके।

---

१ ख. कालकङ्को°। २ ख. °त्मरतवं क्रूरं। ३ ख. °द्वानां च। ४ क. °कल्ककुहकमात्सर्यवादिकमेव च। चापल्यलोल्यत्वादि वे°। ५ क. क्षीरे। ६ क. य नारिकेलाम्बुविवेणम्। तथास्ताहि°। ७ क. °रत्नादिह°। ८ ख. °वणतिलकान्साभि°। ९ क. च। रौप(प्य)व°। १० ख. °दाहनं। ११ क. °अ। वृत्तो°। १२ ख. शिष्यभा°।

अन्या मा(भ्रा)तृव्यदुहिता मातुलानी पितृष्वसा । जननी भगिनी धात्री दुहिताऽऽचा-
र्यभामिनी १९१
*स्नुषाऽऽचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः । मातुः सपत्नी सार्वभौमी दीक्षिता चैव
भामिनी १९२
कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा । आसामन्यतमां गच्छेद्गुरुतल्पग उच्यते १९३
महापातकिनामत्र तत्संयोगिन एव च । प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृग्वग्निपतनं स्मृतम् १९४
हीनवर्णाभिगमनं गर्भघ्नं भर्तृहिंसनम् । विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु १९५
स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो गोबालहननं तथा । फलपुष्पद्रुमाणां च ओषधीनां च हिंसनम्
वापीकूपतडाकानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् । अभिचारादिकं कर्म सस्यध्वंसनमेव च १९७
उद्यानारामहननं प्रपाग्निध्वंसनं तथा । मातापितृसुतत्यागो दारत्यागस्तथैव च १९८
स्वाध्यायाग्निगुरुत्यागस्तथा धर्मस्य विक्रयः । कन्याया विक्रयश्चैव स्वाध्यायमखवि-
क्रयः १९९
परस्त्रीगमनं चैव परद्रव्यापहारणम् । तथा पुंसोऽभिगमनं पशूनां गमनं तथा २००
वृषक्षुद्रपशूनां च पुंस्त्वविध्वंसनं तथा । कन्याया दूषणं चैव गवां योनिनिपीडनम् २०१
मानुषाणां पशूनां च नासाद्यङ्गविभेदनम् । ग्रामान्त्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम् २०२
नित्यनैमित्तिकश्राद्धवर्जनं पशुहिंसनम् । मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया २०३
साधारणस्त्रीगमनं पत्न्यास्ये मैथुनं तथा । पारिवित्त्यं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम् २०४
तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् । पयोदधितिलानां च विक्रयं लवणक्रयम् २०५
शाकमूलफलस्तेयमतिवृद्ध्युपजीवनम् । निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्रतिग्रहमेव च २०६
ऋणानामप्रदानत्वं संध्याकालातिवर्तनम् । वृथैवाऽऽत्मपरित्यागः सङ्ग्रामे च पलायिता
दुर्भोजनं दुरालापं स्वधर्मस्य च कीर्तनम् । परेषां दोषवचनं परदारनिरीक्षणम् २०८
नास्तिक्यं व्रतलोपश्च स्वाश्रमाचारवर्जनम् । असच्छास्त्राभिगमनं व्यसनान्यात्मविक्रयः
व्रात्यतात्मार्थवचनमेकैकमुपपातकम् । इन्धनार्थं द्रुमच्छेदः कृमिकीटादिहिंसनम्
भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षणम् । मृद्धर्मतृणकाष्ठाम्बुस्तेयमत्यशनं तथा २११
अनृतं विषयचापल्यं दिवास्वप्नमसत्कथा । तच्छ्रावणं परान्नं च दिवामैथुनमेव च २१२
रजस्वलासूतिकां च(कयोः) परस्त्रीमभि(णां च)दर्शनम् । उपवासदिने श्राद्धे दिवा
पर्वणि मैथुनम् २१३
शूद्रप्रेष्यं हीनसख्यमुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् । स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम्

* एतद्वचनं न विद्यते क. पुस्तके ।

१ ख. तिका च ।

इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्तिताः। महापापं पातकं च अनुपातकमेव च२१६
उपपापं प्रकीर्णं च पञ्चधा च प्रकीर्तितम् । महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु
तानि पातकसंज्ञानि तन्न्यूनमनुपातकम्। उपपापं ततो न्यूनं ततो हीनं प्रकीर्णकम् २१७
संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्संप्रकीर्तितम्। क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विशुद्धये २१८
यो येन संवसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत्। संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च २१९
चतुर्थस्य न दोषस्तु पतत्येषु यथाक्रमम्। प्रकीर्णकादिदोषाणां प्रासङ्गिकेस(कं न)विद्यते
स्वल्पत्वात्पतनाभावात्तत्संसर्गान्न दुष्यति। स्नानाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना
सावित्र्या वाऽपि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया। कृते पापे यस्य पुंसः पश्चात्तापोऽनुजायते
प्रायश्चित्तं तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु। जातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् २२३
नानुतापस्य पुंसस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते । नाश्वमेधफलेनापि नानुतापी विशुध्यते(ति)
तस्माज्ज्ञातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विधीयते । चरेदकामतः कृत्वा पतनीयं महत्पुमान्
न कामतश्चरेद्धर्मं भृग्वाग्निपतनं विना। +यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथंचन २२६
न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना। इत्युक्तं ब्रह्मणा पूर्वं मनुना च महर्षिभिः २२७
पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम्। कामतः पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिमृच्छति २२८
हयमेधाय नें शुद्धिः सार्वभौमस्य भूपतेः। कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता २२९
महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तज्वलनं विशेत्। प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदकामकृतं भवेत् २३०
कामतो व्यवहार(र्य)स्तु वचनादिह जायते। इति योगेश्वरेणोक्तमुपपापेषु तत्र तत् २३१
तस्मादकामतः पापः प्रायश्चितेन शुध्यति। तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्धये२३२
शिरःकपालध्वजवान्भिक्षाशी कर्म वेदयन् । ब्रह्महा द्वादशाब्दानि पुण्यतीर्थे समावि-
शेत् २३३
प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत्। तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वकल्मषमशेषतः २३४
तत्रस्थैर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत्। चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः पर्षदित्यभिधीयते
तैरुक्तमाचरेद्धर्ममेको वाऽध्यात्मवित्तमः। जटी वल्कलवासाश्च बहिरेव समाविशन्२३६
स्नानं त्रिषवणं कुर्वन्क्षितिशायी जितेन्द्रियः। एकभुक्तेन नक्तेन फलैरनशनेन च २३७
समापयेत्कर्मफलं यथाकालं यथाबलम्। राममिन्दीवरश्यामं पौलस्त्यघ्नमकल्मषम् २३८

\+ एतदाद्यर्धद्वयं न विद्यते क. पुस्तके।

१ ख. °धा तत्र की° । २ ख. °कमवि° । ३ ख. विशुध्यते। ४ क. तपनीयं। ५ ख. गः। ६ ख. पापं। ७ क. वेदयेत्। ८ क. °येत्त तत्कालं यथा विधियथा ब्र° ।

ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं यावदहर्निशम् । एवं द्वादश वर्षाणि पुण्यतीर्थे समाचरेत् २३९
मुच्यते ब्रह्महत्यायास्तपसा वीतकल्मषः ॥ २४०
चरितव्रत आयाते यवसं गोषु दापयेत् । तैस्तस्य च सुसंस्काराः कर्तव्या बान्धवैर्जनैः
विप्रमुख्याय गां दत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । प्रारम्य(भ्य)व्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्व-
मामुयात् २४२
विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया शुभां गतिमवाप्नुयात् । असंस्कृतस्तु गोषु स्यात्पुनरेव व्रतं चरेत्
अशक्तस्तु व्रते दद्याद्गोसहस्रं द्विजन्मने । पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्वा शुद्धिमवाप्नुयात्
ब्रह्महत्यासमेष्वेवं कामतो व्रतमाचरेत् । अकामतश्चरेदर्धं पापं मनसि चोद्यते २४६
आज्ञापयिताऽनुमन्ताऽनुग्राहकस्तथैव [च] । उपेक्षिताऽशक्तिमांश्चेत्पादोनं व्रतमाचरेत्
कामतस्तु चरेत्पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ । अन्तर्वत्न्यां तथाऽऽत्रेय्यां तथैव व्रतमाचरेत्
आचार्ये च वनस्थे च मातापित्रोर्गुरौ तथा । तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुणं व्रतमाचरेत्
यौ[ग]स्थं क्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च । कपिलां गर्भिणीं गां च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत्
अकामस्तु तेष्वर्धं मुनिभिः संप्रकीर्तितम् । विधेः प्राथमिकादस्माद्द्वितीये द्विगुणं चरेत्
तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः । चतुर्णामाश्रमाणां [च] शौचव्रतसाधनं
चरेत् २५१
प्रायश्चित्तान्तरं मध्ये केचिदिच्छन्ति सूरयः । गोब्राह्मणपरित्राणमश्वमेधावभृथं तथा
इयं विशुद्धिरुदिता महत्याकामतो द्विजान् । अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमाः
लोमभ्यः स्वाहा इत्यादिमन्त्रैर्हुत्वा पृथक्पृथक् । अवाक्शिराः प्रविश्याग्नौ दग्धः शुद्धो
भवेन्नरः २५४
*अकामतः सुरां पीत्वा मद्यं वाऽपि द्विजोत्तमः । पूर्ववद्द्वादशाब्दानि चरेद्व्रतमचिह्नितम्
जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसंध्यासु निरन्तरम् । द्वादशाब्दं मनुं जप्त्वा ततः शुद्धो भवेन्नरः
यानि कानि च पापानि सुरापानसमानि तु । अकामतश्चरेदर्धं कामतः पूर्णमाचरेत् २५७
सर्वत्र पतनीयेषु चरित्वा व्रतमुक्तवत् । पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयश्चैते द्विजातयः २५८
अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतो विण्मूत्रमेव च । मानुषीक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति २५९
इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्यैश्चापि महर्षिभिः । कर(ल)ञ्जं लशुनं शिग्रु मूलकं ग्रामसूकरम् २६०
छत्राकं कुक्कुटं काकं पिण्याकं लशुनं तथा । गृध्रमुष्ट्रं नृमांसं च खरं तत्तक्रमेव च २६१

---

* इत आरभ्य भवेन्नर इत्यन्तं न विद्यते क. पुस्तके ।

---

१ क. चोद्यते । २ ख. वनस्थेन मा° । ३ ख. यावस्त्वक्ष° । ४ ख. तिथेः । ५ क. °मतोऽभिकाम् ।
६ क. °कवान् । पु° । ७ ख. °कुष्माण्डं च कालं पि° । ८ क. च गो° ।

माहिषं माकरं मांससंहृ(मृ)क्षं वानरमेव च । निष्पीडितं च गोक्षीरमारनालं च मूषकम्
मार्जारं श्वेतवृन्ताकं कुम्भीनिम्बदलं तथा। क्रव्यादं च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च
एवमादिनिषिद्धांस्तु भक्षयित्वा तु कामतः । चरेद्व्रतं तथा पूर्णं पादोनं वाऽप्यकामतः
नारिकेलरसं पीत्वा वायुवत्ताडितं द्विजः।जग्ध्वा तालं शलाघंटं(टुं)वा करनिर्मथितं दधि
ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम्। कराग्रेणैव यद्दत्तं घृतं लवणमम्बु च २६६
सूतकान्नं च शूद्रान्नं कदर्याधममेव च। श्वस्पृष्टं सूतिकादृष्टमुदक्याद्दृष्टमेव च २६७
पाषण्डभण्डचाण्डालवृषलीपतिवीक्षितम्। दत्त्वाऽवशिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा
उध्धृत्य वामहस्तेन वक्त्रेणैव पिबेदपः। यथाक्रमाघैकोर्ध्वे उच्छिष्टमगुरोरपि २६९
हरेरनार्पितं भुक्त्वा न भुक्त्वा देवतार्पितम्। कामतस्तु चरेदर्धं चरेद्वेदमकामतः २७०
अकामतः सकृज्जग्ध्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् । म्लेच्छचण्डालपतितपाषण्डैश्चमकामतः
उदक्या सह भुक्त्वा च चरेदर्धव्रतं द्विजः (?)। चण्डालकूपभाण्डस्थं मद्यभाण्डस्थमेव च
पीत्वा समाचरेत्पादं कामतोऽर्धं समाचरेत् । मद्यगन्धं समाघ्राय कामतो व्रतमाचरेत्
अकामतस्तु निष्ठीव्य चरेदाचमनं द्विजः। अभिमन्त्र्य जलं प्राश्य सावित्र्या च समन्वि-
तम् २७४
वृथामांसाशनं चैव भावदुष्टादिभक्षणे। चरेत्सांतपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा २७५
कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् । कामतस्तु सुरां पीत्वा सततं चाग्निसंनिभम्
गोमूत्रमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति। सुरायाः प्रतिषेधस्तु द्विजानामेव कीर्तितः
विशिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरयः। अनृतं मद्यमांसं च परस्त्रीस्वापहारणम्
विशिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्यं मनुरब्रवीत् ।सुरा वै मलमन्नादेः पापाद्वै मलमुच्यते
तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिबेत् । २७९

चकाराद्विशिष्टस्य शूद्रस्यापि पूर्ववचनात् ॥ २८० ॥ यत्तु राजन्यवैश्ययोर्गवाज्या-दिमध(घ)स्याप्रतिषेधस्तन्न मतं स्यान्मे च निषिद्धादीनां सतां मतं च, विशिष्टशूद्रस्य मद्यमांसनिषिद्धत्वात्, इज्याध्ययनादिश्रौतस्मार्तकर्मार्हक्षत्रविशिष्टस्यापि तद्वद्वैश्यस्यैव च प्रतिषेधाच्च तु प्रायश्चित्तात्पत्वप्रतिपादनपराण्येव न त्वप्रतिषिद्धपराणि ॥ २८१ ॥ ब्राह्मणस्य मरणान्तिकमुपदिष्टम् ॥ २८२ ॥ राजन्यवैश्यविशिष्टशूद्राणां पूर्णपादोनार्धोनव्रतचर्या उक्ता[ः] ॥ २८३ ॥ सुरायास्तु सर्वेषां द्विजानां मरणान्तिकमेवं, शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा परिपूर्णव्रतं वाऽऽचरितव्यं न तु मरणान्तिकम् ॥ २८४ ॥

---

१ ख. °नं पादका°। २ ख. °युना ताडि°। ३ ख. तालपलाशं वा। ४ क. °ममेव च। ५ क. °पः पक्वं मां°। ६ ख. °दिष्टमुच्छि°। ७ ख. °ण्डानाम°। ८ ख. °दन्या स°। ९ क. °मद्यानि°। १० ख. °र्हस्य क्ष°। ११ क. °स्य प्र°। १२ क. °ं च। शूद्रस्यार्धगो°।

अग्निवर्णां सुरां पीत्वा सुरापास्तु द्विजातयः। मरणाच्छुद्धिमृच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत्
राजन्यवैश्यौ मद्यं पीत्वा चरेतां व्रतमेव च। शूद्रस्त्वर्धं चरेत्तद्ब्राह्मणो मरणाच्छुचिः
यक्षरक्षःपिशाचान्नं मद्यमांससुरासमम्॥ २८६
नाचव्यमेव विप्रेण भुक्त्वा तु ज्वलनं विशेत्। मद्यं वाऽपि सुरां वाऽपि यः पिबेद्ब्राह्मणा-
धमः २८७
अग्निवर्णं तु गोमूत्रं पिबेदञ्जलिपञ्चकम्। मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति
+मद्यस्य प्रतिषिद्ध्यर्थं घृतं क्षीरमथाम्बु वा। प्राशयित्वाऽग्निवर्णं तु तद्वत्तां शुद्धिमाप्नुयात्
दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गां च दत्त्वा विशुध्यति। क्षत्रविट्शूद्रजातीनां सुवर्णे तु यथाक्रमम्
पादोनमर्धं पादं वा चरेद्व्रतं यथोक्तवत्। समेष्वर्धं प्रकुर्वीत कामतः पूर्णमाचरेत् २९१
कामतः स्वर्णहारी तु राज्ञे मुशलमर्पयेत्। स्वकर्म ख्यापयंश्चैव हतो मुक्तोऽपि वा शुचिः
राज्ञा यदि विमुक्तः स्यात्पूर्ववद्व्रतमाचरेत्। आत्मतुल्यसुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिकृत्
तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव व्रतं चरेत्। चान्द्रायणं पराकं वा कुर्यादल्पेषु सर्वतः २९४
द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुस्तन्मूल्यं द्रव्यमेव वा। व्रतं समाचरेत्कृत्वा यथा परिषदीरितम् २९५
*बलाच्चौर्येण वा स्नेहाद्व्यवहारादिनाऽपि वा। समाहरति यद्द्रव्यं तत्सर्वं स्तेयमुच्यते
देशः(शं) कालं वयः शक्तिं पापं चावेक्ष्य सर्वतः। प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविद्भिर्मनी-
षिभिः २९७
भगिनीं मातरं पुत्रीं स्नुषामाचार्ययोषितः[2]। अकामतः सकृद्गत्वा चरेत्पूर्णव्रतं नरः २९८
पश्चिमाभिमुखीं[3] गङ्गां कालिन्द्या सह संगताम्। प्लाक्षप्रस्रवणं पुण्यं द्वारकां सेतुमेव च
चन्द्रपुष्करिणीं वाऽपि वेणीसागरसंगमम्। गोदावर्याः शबर्या वा गत्वा तत्राऽऽचरेद्व्र-
तम् ३००
पूर्ववद्द्वादशाब्दानि चरेद्व्रतमनुत्तमम्। कृष्णाय नम इत्येष मन्त्रः सर्वाघनाशनः ३०१
इममेव जपन्मन्त्रं ध्यात्वा हृदि सनातनम्। त्रिसंध्यास्वयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवत्सरम्
चान्द्रायणैः पराकैर्वा कृच्छ्रैर्वा क्षपयेत्समाः। जीवे क्षीणेऽथवा पुण्यकामी प्रण्डपपा-
टलैः ३०३
निवसित्वा बहिर्ग्रामात्क्षितिशायी जितेन्द्रियः। मनःसंतापकरणमुद्वहेच्छोकमन्ततः
सदा कृष्णं हरिं ध्यायञ्जपन्मन्त्रमनुत्तमम्। द्वादशाब्दाद्विमुच्येत पापादस्मात्सुदारुणात्
भगिन्यादिषु योषित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः। प्रतप्तामायसीं नारीं समाश्लिष्य हुता-
शने ३०६

+ इत आरभ्य पूर्णमाचरेदित्यन्तं न विद्यते क. पुस्तके। * एतद्वचनद्वयं न विद्यते क. पुस्तके।

१ ख. सर्वशः। २ ख °षितम्। भ°। ३ ख. °मुखां म°। ४ ख. °सागमतोयेन च°।

शयित्वा सुमहद्(हाव)ह्नौ दग्धः शुद्धिमवाप्नुयात् । एतासु मतिदुष्टासु कामतो बहुशो
व्रजेत् ३०७
एवमग्निं विशेद्धीमान्पापं विज्ञाप्य पर्षदि । अकामतः सकृद्गत्वा चरेदर्धव्रतं नरः ३०८
[*अभ्यासे तु चरेत्पूर्णं कामतः सकृदेव च । कामतोऽभ्यासविषये तत्रापि मरणा-
न्तिकम् ३०९
समेष्वर्धमकुर्वीत सकृदेव ह्यकामतः । कामतस्तु चरेत्पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम् ३१०
अकामतो वाऽभ्यासे तुं पूर्णमेव व्रतं चरेत् । अन्यास्वपि च नारीषु सकृद्गत्वाऽप्यकामतः
पादमेवाऽऽचरेद्धीमानभ्यासे त्वर्धमाचरेत् । साधारणासु सर्वासु चरेच्चान्द्रायणव्रतम्
कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत् ॥ ३१२
स्वदारास्वास्यगमने पुंसि तिर्यक्षु कामतः । चान्द्रायणं पराकं वा प्राजापत्यमथापि वा]
उदक्यां सूतिकां गत्वा चरेत्सांतपनं व्रतम् । चान्द्रायणं तथाऽन्यासु कामतो द्विगुणं चरेत्
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां दिवा पर्वणि मैथुनम् । कृत्वा सचैलं स्नात्वा च वारुणीभिश्च
मार्जयेत् ३१५
चण्डालीं पुंश्चलीं म्लेच्छीं पाषण्डीं पतितामपि । रजकीं वुरण्डीं (बुरुडीं)व्याधां सर्वा
ग्रामान्त्यजाः स्त्रियः ३१६
अकामतः सकृद्गत्वा चरेच्चान्द्रयणं व्रतम् । अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं ताभिश्च सह भोजने ३१७
कामतस्तु सकृद्गत्वा भुक्त्वा त्वर्धं समाचरेत् । तत्र भूयश्चरेत्पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम्
+यो येन संवसेदेषां तत्पापं सोऽपि तत्समः । संलापस्पर्शनादेव शय्याशनासनादिभिः
तद्वदेवाऽऽचरेत्सर्वं व्रतं द्वादशवार्षिकम् । अकामतश्चरेदर्धं षण्मासात्पादमाचरेत् ३२०
मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् । कामतो द्विगुणं तत्र चरेदब्दादिकं व्रतम्
ऊर्ध्वं तु वत्सरात्पूर्णं द्वैगुण्याद्यमतः क्रमात् । कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत्
ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ॥ ३२२
य(या)जनाध्यापनाद्दानात्पानाच्च सह भोजनात् । सद्य एव पतत्यस्मिन्पतितेन सहाऽऽ-
चरन् ३२३
तत्राप्यकामतस्त्वर्धं कामतः पूर्णमाचरेत् । षण्मासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं स्मृतम्
ऊर्ध्वं तु निष्कृतिर्न स्याद्भृग्वग्निपतनं विना । द्वितीयस्य तृतीयस्य नेष्यते मरणान्तिकम्
अर्धपादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा । ब्रह्मकूर्चोपवासेन चतुर्थस्य विनिष्कृतिः ३२६

---

* धनुर्विहान्तर्गतग्रन्थः ख. पुस्तक एवास्ति । + इत आरभ्य मरणान्तिकमुच्यत इत्यन्तग्रन्थः क. पुस्तके न विद्यते ।

---

१ ख. स्वधेनतं च° ।